

KRALJEVICA – RATNA LUKA I ARSENAL HABSBURŠKE MONARHIJE U OSAMNAESTOM STOLJEĆU

(uz 250. obljetnicu »Titova brodogradilišta« u Kraljevici)

Igor K a r a m a n

Kad je prije desetak godina Radojica F. Barbalić dao sažet cjelovit pregled razvitka brodogradnje u Kraljevici do oslobođenja, istakao je napose činjenicu da se od početka gradnje luke i arsenala 28. travnja 1729. »sva ta djelatnost u ovih skoro dva i pol stoljeća obavljala na istom terenu, na istom mjestu gdje su starinske i primitivne navoze zamijenili novi, na istom mjestu gdje su pojedine radionice ostale sačuvane i korištene skoro do naših dana. U tome je i bit kontinuiteta brodograđevne djelatnosti u Kraljevici, a time i jednog od rijetkih brodogradilišta istočne jadranske obale, koje se zadržalo na istom mjestu i na istim položajima kroz tako dugo razdoblje.«¹ Zbog toga je od posebnog interesa pri osvjetljavanju povijesti kraljevičke brodogradnje da se prema raspoloživim dokumentarnim izvorima utvrdi detaljnije i prostorno-tehnička organizacija brodograđevne i lučke djelatnosti u ranijim epohama.

U svojoj studiji naglašava R. F. Barbalić da je aktivnost kraljevičkog brodogradilišta započeta u funkciji arsenala za ratnu mornaricu Habsburške monarhije, pri čemu se među periodima uspješnog poslovanja tijekom 250 godina navode i »svijetli momenti gradnje brodova za ratnu mornaricu polovicom XVIII stoljeća«. Također upozorava na odluku vladarice Marije-Terezije iz 1764. g., kad je inicirano novo uređenje vojno-pomorske organizacije na Primorju »a Kraljevica je određena za opremnu luku«.² Treba napomenuti da su na kraljevičkim navozima i u toku 19–20. st. (kad više nije bila vojno-pomorski arsenal, nego prvenstveno usmjerena na brodogradnju za trgovačku mornaricu) sve do naših dana građeni i vrijedni plovni objekti za ratnu flotu.

Izgradnja prve ratne luke i arsenala u Kraljevici uklapa se u širi kompleks nastojanja cara Karla VI (1711–1740) da se u duhu merkantilizma

¹ Radojica F. Barbalić, *Historijski razvitak brodogradnje u Kraljevici od prvih početaka do konca drugog svjetskog rata* (Pomorski zbornik 4, Zagreb 1966, str. 119–134), str. 119.

² R. F. Barbalić, n. dj., str. 119, 121.

unaprijedi pomorstvo habsburških zemalja na Jadranu, kao i trgovinsko-prometne veze Primorja s kontinentalnom unutrašnjošću. Tako je građevne radove u Kraljevici zacrtao inž. Ivan Matija Weiss, po čijim je projektima upravo tada izvedena i magistralna cesta za Rijeku, Bakar i Kraljevicu preko Gorskog kotara (počevši od Karlovca, kao završne točke riječne plovidbe iz Podunavlja), nazvana Karolinom po inicijatoru Karlu VI. Sam vladar došao je u rujnu 1728. g. – kako navodi zapis lokalnog kroničara – »do Kraljevicze, kade razvidivsi Porat, zapove fabriku i ostala potrebna za Arsenal.«³

Početni naponi vladavine Karla VI oko izgradnje ratne flote na Jadranu stagniraju nakon neuspjeha u ratu s Turskom 1737–1739, pošto je ujedno s nastupom na prijestolje njegove kćeri Marije-Terezije započelo dugotrajno ratovanje s Pruskom (rat za austrijsko nasljeđe 1740–1748. i sedmogodišnji rat 1756–1763). U toku sedmogodišnjeg rata pretrpjela je trgovačka plovidba pod habsburškom zastavom znatne štete zbog gusarskih napada Pruske i njezine saveznice Engleske; kako Pruska nije raspolagala brodovljem na Sredozemlju i Jadranu, služila se pritom iznajmljenim engleskim lađama. Za obranu svoje trgovačke mornarice ponudio je tada bečki Dvor brodovlasnicima naoružavanje pojedinih većih plovnih jedinica. S Hrvatskog primorja bili su u tome napose zainteresirani brodarski krugovi iz Senja, među kojima se ističu poduzetnici Demelli i Susani.⁴

No, kad je završetkom sedmogodišnjeg rata prekinuto prusko i englesko gusarenje – zaoštava se od 1764. stalna opasnost od tzv. »barbareska« (gusara iz zemalja sjeverozapadne Afrike), pogotovo kad je Alžir stupio u otvoreno neprijateljstvo prema Austriji. U toj situaciji dolazi do nove inicijative za stvaranje jezgre ratne flote Monarhije, pri čemu je Kraljevici bila namijenjena važna uloga.

Sredinom 18. st. služila je kraljevička luka – od 1749. kao dio bakarske gospoštije pod upravom bečke Bankovne komisije (»Ministerial-Banco-Deputation«) – pretežno potrebama trgovinske robne razmjene, za izvoz agrarnih proizvoda iz unutrašnjosti preko mora.⁵ Tako se 1760. preko Kraljevice otpremalo žito »Temišvarske kompanije«, kako pokazuje jedan ugovor zakupca

³ Cit. prema R. F. Barbalić, n. dj., str. 120. Obilježavajući 250. godišnjicu kraljevičke brodogradnje vrijedilo bi obratiti pažnju i na ličnost inž. Weissa i posebno na postanak Karolinske ceste, koja je ovoj luci dala spoj s hrvatskim zaleđem.

⁴ »Ratni arhiv u Beču, fond »Commercialia« (dalje: *Comm.*): Abt. 112. Mercantil-Schiff-Armirung der Zengger Handelsleute Demelli et Susani.

⁵ Luka Kraljevica pripadala je od 1749. zajedno s ostalim područjem nekadašnje bakarske gospoštije knezova Zrinskih pod upravu bečke tzv. Bankovne komisije (»Ministerial-Banco-Deputation«). U to vrijeme provela je Marija-Terezija opsežnu reorganizaciju državne uprave, pri čemu je važan udio imalo nastojanje oko unapređivanja trgovine i pomorstva u duhu merkantilizma. Kao središnja instanca bečkog Dvora u tom cilju djeluje od 1749. Komercijalni (trgovački) direktorij, preuređen 1762. u Dvorsko trgovačko vijeće. Cjelokupno obalno područje na sjevernom Jadranu pod habsburškom vlašću objedinjeno je u sklopu ovih zahvata kao »Trgovačko primorje«, kojim je upravljala Tršćanska intendantca. Neposrednu gospodarsku nadležnost nad Kraljevicom zadržali su, međutim, organi Bankovne komisije (Kranjska uprava bankalskih prihoda u Ljubljani).

Jaketića za prijevoz na Karolinskoj cesti od Karlovca do ove luke.⁶ Uskoro zatim pokrenule su komercijalne oblasti u Beču akciju da se u Kraljevici razvije brodogradnja za trgovačku plovidbu; taj je projekt imalo ostvariti jedno društvo s dovoljno velikim kapitalom, uz pomoć državnih financija. U sklopu tih nastojanja donijela je Marija-Terezija u lipnju 1762. odluku da se luka Kraljevica izdvoji ispod bankalne jurisdikcije i pripoji komercijalnom području. No, ta odredba nije realizirana jer se nije mogla osnovati predviđena kompanija.⁷ Tako je tek dvije godine kasnije, u vezi s pristupanjem uređenju kraljevičkog arsenala, promijenjen status ove luke Hrvatskog primorja.

Kao arsenal za podizanje ratne mornarice Habsburške monarhije Kraljevica je, dakle, opet — nakon prvog poleta pod vladavinom Karla VI — proživjela »zlatno doba« u šezdesetim godinama 18. st. Tada je po odluci Marije-Terezije ovdje trebalo (uz ratnu luku, sa skladištima za naoružanje ratnih brodova) pristupiti također gradnji i opremljenju dviju fregata. Djelatnost na ostvarenju tog projekta unijela je izvanrednu živost u ovu luku Primorja, a brojni očuvani arhivski spisi, te odgovarajući nacrti i planovi pružaju nam vjernu sliku tadašnje brodograđevne aktivnosti u Kraljevici.

Prije desetak godina, prikazujući stanje trgovinsko-prometnih veza između primorskih luka i njihova kontinentalnog zaleđa za vrijeme komercijalne uprave, upozorio sam na ove vrijedne povijesne izvore. Pritom sam dobio potpuni popis registraturnih (tematskih) skupina i naročito naglasio da dokumenti sadrže veoma mnogo podataka za brodarstvo i brodogradnju: »Kako se može uočiti, građa se velikim dijelom odnosi na pomorsku djelatnost u lukama na Hrvatskom primorju pa bi njena potpunija obrada bila vrijedan doprinos našoj historiji pomorstva.«⁸ Spisi o uređenju arsenala i gradnji dviju fregata u Kraljevici nalaze se u zasebnoj registraturnoj skupini 111. See-Armement, oder Ausrüst- und Unterhaltung einer Fregatten.⁹ Na temelju ove građe ocrtat ću razdoblje žive aktivnosti oko osposobljavanja Kraljevice kao ratne luke i brodograđilišta za flotu Habsburške monarhije (1764-1768).

⁶ *Arhiv Hrvatske u Zagrebu*, fond Acta Buccarana/B-Rest., fasc. 10, F. No 1, str. 320–324. (»Einleitung des Fuhr-Wesens auf der Caroliner-Strassen, Anno 1760«).

⁷ *Comm.* 1764-111-12.

⁸ Igor K a r a m a n , Prilog za povijest Senja i Karlobaga u drugoj polovici XVIII stoljeća (Historijski zbornik XIX–XX, Zagreb 1966–1967), str. 106–107.

⁹ Kad je 1776. reorganizacijom upravno-političkog uređenja na jadranskom obalnom području Habsburške monarhije ukinuto teritorijalno jedinstvo »Trgovačkog primorja«, izvršena je također podjela relevantne registraturne građe dotadašnje centralne komercijalne instance u Beču (1750–1776) prema novoj nadležnosti. Budući da je grad Rijeka s okolicom bio reinkorporiran Hrvatskoj odnosno Ugarskoj, građa koja se odnosila na to područje predana je Ugarskoj dvorskoj kancelariji; spisi za luke Senj, Karlobag, Kraljevicu i za gospoštiju Bakar (predviđene za uključivanje u sklop Vojne krajine) predani su Dvorskom ratnom vijeću.

Detaljan popis ove dokumentacije pružaju nam dva inventara u *Komorskom arhivu u Beču*, fond Kommerz, 2. Niederösterreich, Abt. 1/4. »Fiume, Zengg, Carlopago, Portore, Buccari 1750–1797«, Fasz. rote Nr 43, fol. 127–356. Inventari nose naslove: — »Consignation deren der Königl. Hungarischen Hofkanzley aus der K. k. böhmisch- und

Tršćanska intendantca uputila je 25. kolovoza 1764. Dvorskom trgovačkom vijeću u Beč opsežni podnesak kojim se predlaže stvaranje jedne *jezgre ratne flote Habsburške monarhije* na sjevernom Jadranu i uređenje odgovarajućeg *arsenala u Kraljevici*.¹⁰ Taj je prijedlog Intendance zasnovan na elaboratu što ga je nešto ranije izradio savjetnik Franjo Raab, a koji je (zajedno s drugim materijalima) priložen uz podnesak.

U svom elaboratu (*«Unmasgebiger Vorschlag», Trst 1. VII 1764*) Raab se zalagao da se izgradnjom nekoliko jedinica ratne flote – koju bi u početku činile dvije veće i dvije manje fregate – osigura poštovanje austrijske zastave od strane gusara i time da poticaja razvoju domaćeg brodarstva. U tom cilju smatrao je predlađač korisnim podizanje jednog brodogradilišta u Kraljevici i uređenje ove luke kao opskrbe baze za ratnu mornaricu. Elaborat najprije raspravlja o tom kraljevičkom arsenalu, zatim o gradnji spomenutih fregata u Kraljevici, te napokon o pitanju momčadi za flotu i za obranu primorskog obalnog pojasa. Ovdje je, dakle, sadržana inicijativa za značajnu aktivnost koja će se u nekoliko narednih godina razviti u Kraljevici pa je potrebno nešto detaljnije prikazati Raabovo izlaganje.

U duhu tadašnjih merkantilističkih pogleda na nacionalnu privredu naglašava se u elaboratu težnja za razvitkom trgovine i prometa (a naročito vanjskotrgovinskog poslovanja habsburških zemalja), čemu bi država mogla veoma pomoći izgradnjom ratne flote za zaštitu trgovačke plovidbe. Raab upozorava na činjenicu da je ranije Mletačka republika provodila svoju dominaciju na Jadranu, što je sada otklonjeno. Ostaje, međutim, prisutan problem osiguranja brodova pod habsburškom zastavom od gusara (bilo od *«barbareska»* na Sredozemlju ili od turskih i ulcinjskih na Jadranu); premda je sa sjevernoafričkim državama na snazi mir, ipak brodovlasnici i trgovci iz Primorja zbog njih stalno trpe mnoge nevolje. Kad bi Monarhija imala ratnu mornaricu, mogla bi i tim zemljama nametati veći respekt. Uložena sredstva državnih financija za opremu takve flote mnogostruko bi se isplatila: uslijedio bi, naime, uspon brodogradnje i brodarstva, razvile se također odgovara-

österreichischen Hofkanzley Commercial-Registratur (...) den freyen Seehaven Fiume und dahin gehörige Angelegenheiten betreffenden Acten» (fol 218–356).

– »Consignation deren dem Kay. könig. Hofkriegsrathe aus der K. k. böhmisch- und österreich. Hofkanzley-Commercial-Registratur übergebenen die Seestadt Zengg, Carlopago, und Porto Rè, dann die Herrschaft Buccari, und dahin gehörige Angelegenheiten, betreffenden Acten» (fol. 127–217).

Grada za grad Rijeku bila je kasnije predana Mađarskoj, te je u sklopu mađarsko-jugoslavenske restitucije dijelom napokon stigla u Arhiv Hrvatske u Zagrebu. Spisi za područje Hrvatskog primorja koje je pripalo Vojnoj krajini ostali su kao zaseban fond *«Commercialia»* pri skupini dokumentacije bečkog Dvorskog ratnog vijeća u Ratnom arhivu u Beču.

¹⁰ *Comm.* 1764 – 111 – 6.

juće potrebne grane manufakturnog poduzetništva, a širenje vanjskotrgovinskog prometa donijelo bi općenito povećanu dobit domaćem stanovništvu.

Elaborat naročito ističe da Monarhija raspolaze na jadranskom obalnom području i u kontinentalnoj unutrašnjosti svime što je potrebno za uspješan napredak vlastite brodogradnje (prikladne luke na Primorju, drvna građa u neposrednom zaleđu, željezo iz Štajerske, sirovinaska osnova za proizvodnju platna za jedra i užarije), tako da može svoju mornaricu sama graditi.¹¹

U pogledu sastava osnovne jezgre nove ratne flote smatrao je Raab da se ugled na moru ne može postići dotadašnjom opremom šambeka – nego je nužno imati barem dvije fregate od 60 topova i dvije manje od 30 topova. Prepuštajući brodogradevnim stručnjacima detaljnije elaboriranje tog pitanja, navodi predlađač da bi ukupni troškovi za izgradnju i opremu (uključujući i naoružanje) jedne veće fregate iznosili oko 100.000 forinti, a za manju polovinu iste svote. Tako bi za spomenute četiri ratne jedinice bilo potrebno osigurati oko 300.000 for. investicijskih sredstava.

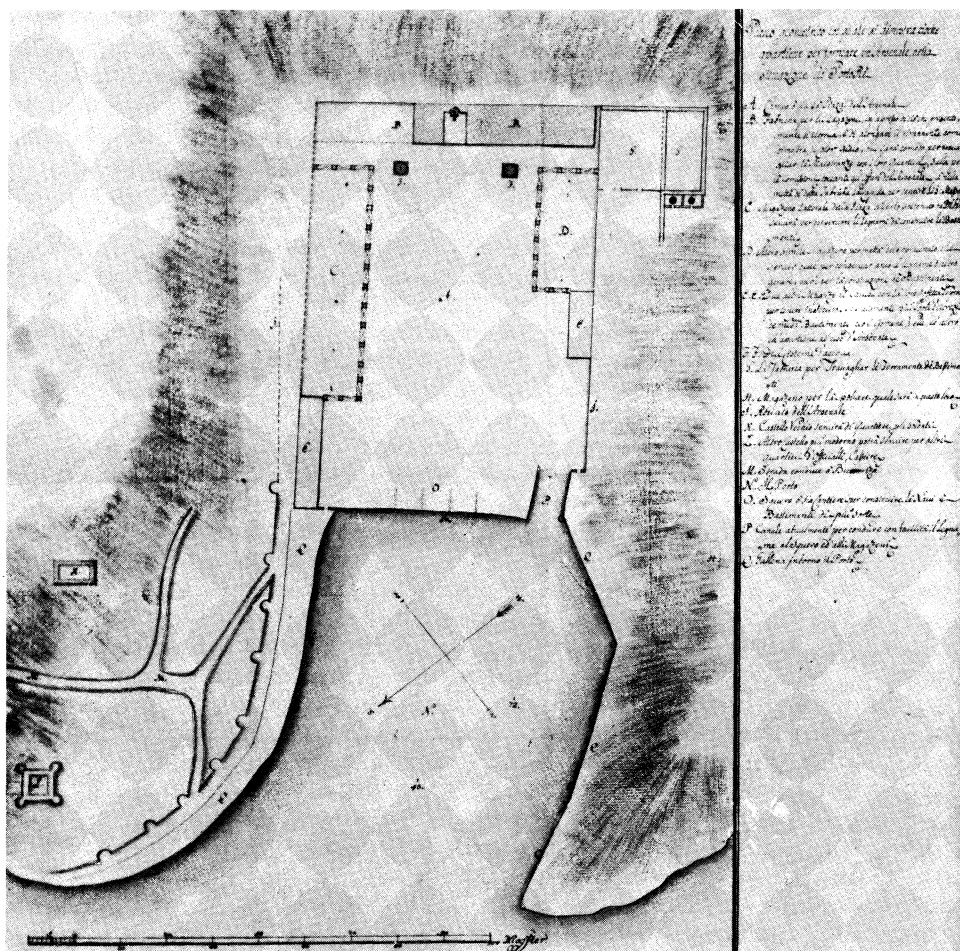
Podizanje arsenala na Primorju označio je predlađač kao nužan preduvjet da bi se mogle izgraditi i zatim održavati jedinice ratne mornarice. Uz prikladno brodogradilište (»Schiffwärfte, oder Squero«), potrebna su skladišta za drvo i ostali brodogradevni materijal, te nastambe za majstore, upravu i vojnu posadu. Nizom argumenata dokazuje Raab prednosti koje ima Kraljevica kao najpogodnije mjesto za lociranje arsenala: zaštićenost ove luke od vjetrova, postojanje škvera koji se može proširiti, dvaju kaštela za smještaj ljudstva, nadalje blizinu prikladnog drva u prostranim šumama pod trgovačkom i vojnom upravom, kao i raspoloživo krajiško-primorsko pučanstvo.

Prijedlog uređenja kraljevičkog brodogradilišta i luke kako ga iznosi elaborat od 1. srpnja 1764. temelji se na projektu (tj. na planovima i proračunu) arhitekta Fusconija, izrađenom već početkom iste godine.¹² Ukupni trošak za uređenje arsenala u Kraljevici proračunao je Fusconi u svojoj »Calcolazione« od 1. I 1764. na iznos od 38.170 for. Njegov »Piano geometrico col quale si dimostra cioche apartiene per formare un'Arsenale, nella situazione di Porto Rè« prikazuje nam tadašnje stanje građevina u Kraljevici i njegovu zamisao o organizaciji budućeg arsenala.

U dnu brodogradilišnog prostora nalazilo se starije zdanje, koje bi prošireno i preuređeno trebalo pružiti smještaj majstorima. Pročelni izgled ove zgrade, s kapelom u središnjem dijelu, predočava nam drugi Fusconijev nacrt. Pokraj toga bila je zasebno smještena kovačka radionica za obradu željeznih materijala. Glavna drvna građa (hrastova debela za konstrukciju lađa) čuvala bi se u velikom otvorenom skladištu postrance u arsenalu, nasuprot tome bilo bi podignuto manje skladište za ostali drveni materijal, a uz njih još dva zatvorena spremišta za platna, užariju i drugi pribor. Barutni magazin lociran je, dakako, malo podalje od ovoga kompleksa. Dvije cisterne u dvorištu imale su osiguravati potrebnu vodu.

¹¹ Pritom se upozorava na primjer mletačkih arsenala, iz kojih među ostalima Senjani i dapače Dubrovčani nabavljaju brodove za sebe.

¹² *Comm.* 1764 – 111 – 6, fol. 26, 69, 70 (»Calcolazione per erigere un nuovo Arsenale nella situazione di Porto Rè«).

Plan arh. Fusconija iz 1764. za uređenje arsenala u Kraljevici («Piano geometrico»)

Uz obalu je označen postojeći brodogradilišni navoz (»Squero òsia Cantiere per costruire le Navi e Bastimenti di più sorte«), ali je ucrtan i prostor za moguće proširenje sa još dva navoza. Pokraj toga je i kanal kojim se izvlači drvena građa na obalu.

Pošto je Fusconi usredotočio svoj interes na užu areal arsenala, ostale je dijelove kraljevičke luke u nacrtu obradio tek shematski; tako nije označio niti »malu luku« pred starim kaštelom (koju nalazimo na planu inž. Fremauta iz 1765. i na prikazu Kraljevice 1783).¹³ U starom kaštelu namjeravali su smje-

¹³ Usp. *Comm.* 1765 – 111 – 45, fol. 53 (»Marine roiale 1765«); R. F. Barbalić, n. dj., sl. 1.

stiti vojničku posadu, dok bi se uprava koristila novim kraljevičkim kaštelom — ali u projektu se ne razmatra detaljnije stanje ovih dvaju objekata, kao što je to slučaj s užim prostorom arsenala.

Organizaciju uprave i stručne djelatnosti zamislio je tršćanski savjetnik Raab na način kako je ona uglavnom stvarno bila provedena u idućim godinama. Na čelu arsenala i cjelokupne brodogradnje trebao bi stajati direktor (»Director des Arsenals, und Schiffbaues«), pod neposrednom ingerencijom Tršćanske intendance kao »admiralitetskog kolegija«, a s godišnjom plaćom od 1500 for. i odgovarajućim vojnim statusom. Predviđena su također dva pisara, jedan blagajnik i dva upravitelja skladišta. Posebno mjesto ima brodograđevni majstor (sa zadatkom da ovdje »zasadi teoriju i praksu brodograđevne umještosti«) — uz godišnju plaću od 1000 for. ali i s mogućnošću dodatne zarade od usluga koje će pružati privatnim brogarskim poduzetnicima. Nadalje bi u arsenalu bilo potrebno zaposliti još tridesetak različitih majstora i stručnih radnika. Ukupni iznos godišnjih plaća za cjelokupno osoblje proračunat je na 8.068 for.

U sklopu kompleksnog projekta za podizanje ratne mornarice Habsburške monarhije na sjevernom Jadranu razmatrao je Raab u svom elaboratu i pitanje osiguranja momčadi za flotne jedinice — povezujući to s općom organizacijom obalne obrane. Pritom se predlađač poziva na raniju odluku vladarice od 31. XII 1755. da bi bilo potrebno osnovati zasebne primorske vojne jedinice (»See-Compagnien«); u tomu su se, međutim, sukobljavale pretenzije komercijalnih i krajiških oblasti na južni dio Hrvatskog primorja.

Prema Raabovu mišljenju najprikladnije je urediti jednu mornaričku pukovnicu (»Marine-Regiment«) od dvije tisuće ljudi. Od njih bi veći dio služio kao posada na novim fregatama: za dvije veće lađe predviđeno je po 200 mornara i 400 vojnika a za dvije manje po 100 mornara i 200 vojnika, dok bi preostale dvije stotine vojnika davale obalnu stražu. Budući da je riječ o žiteljima Primorja, predlađač naglašava da su oni od davnine osposobljeni za službu na moru. Krstarenje ove flote dolazi u obzir samo u vrijeme od travnja do listopada, pa bi se tokom ostalih pet mjeseci ljudstvo moglo baviti svojim gospodarstvom, zemljoradnjom ili ribarstvom.

Ukupne godišnje troškove za plaće zapovjednika, ostalih časnika i posadu ratne flote, te za opskrbu i naoružanje četiriju fregata tokom krstarenja (uključujući izdatke za obalnu stražu, kao i za ranije navedeno stalno osoblje kraljevičkog arsenala) proračunao je Raab na iznos od 162.636 for.¹⁴ Osim toga trebalo je, dakako, osigurati i ranije spomenuta investicijska sredstva za uređenje kraljevičkog arsenala, kao i za izgradnju i opremu fregata. U elaboratu se predlaže da bi čitav projekt trajao šest godina: u prve dvije osposobio bi se arsenal, a zatim bi svake godine uslijedilo dovršenje po jedne lađe. Tako bi godišnji investicijski izdaci dosežali najviše do 60.000 for.

Upućujući Raabov elaborat Trgovačkom vijeću u Beč, podržala je Tršćanska intendantca dopisom od 25. VIII 1764. sve njegove prijedloge. Da-

¹⁴ Dotadašnja pomorska obrana bila je ograničena na dvije grupe feluka, sa sjedištem u Trstu i Rijeci. Raab je smatrao da bi izgradnjom fregata mogle ove jedinice biti ukinute, a time bi se uštedjelo godišnje šest tisuća forinti koje država izdvaja za »2. Felucca Compagnie«

pače, budući da je u međuvremenu nestabilan mir sa sjevernoafričkim državama bio stvarno prekinut neprijateljskim istupom Alžira, to je potreba za jačanjem pomorskog ugleda Monarhije postala još akutnija. Nekoliko dana kasnije, na osnovi primljenih izvještaja Intendanca upozorava Beč da je novo ratno stanje već dovelo do upada gusara »barbareska« u sam Jadran.¹⁵

U toku ljeta iste godine razmatran je u Beču i na Primorju također prijedlog koji je dao Cesar de Majo, sekretar poslanstva Reda malteških vitezova, o izgradnji dviju galeota (naoružanih sa po tri topa) za obavljanje trgovačke plovidbe na Jadranu i Sredozemlju – a koje bi ujedno služile i zaštititi ostalog brodogovlja. Prema Majovu »memoireu« ove bi lađe u stvari plovile četiri puta godišnje na pravcu od Trsta do Malte; budući da bi njihovo uzdržavanje stajalo godišnje oko šest tisuća forinti a na svakom bi putovanju za prijevozninu mogle zaraditi oko tisuću forinti, to bi (kako se naglašava u prijedlogu) bez velikih opterećenja državnih financija bili zadovoljeni interesi vladara i podanika.¹⁶

Ovaj je projekt bio posve negativno ocijenjen u Trstu, Rijeci i Senju. Isticalo se da je sa dvije galeote nemoguće bilo što postići protiv gusarskih snaga, od kojih se ne mogu obraniti niti jake mornarice Napulja, Genove, Španjolske i Portugala. Napose je nepotrebnim označen predviđeni promet između Trsta i Malte.

Dok je Kapetanski ured iz Senja nasuprot Majovu prijedlogu ponovno istakao svoje ranije zahtjeve za naoružavanjem trgovačkih brodova, zanimljiva je zamisao Kapetanskog ureda iz Rijeke da se umjesto malih galeota izgrade dvije fregate.¹⁷ To se mišljenje, dakle, uklapa u koncept Raabova elaborata. Riječki kapetanat smatra da bi fregate trebale imati po 26 topova i 55 ljudi; cijena izgradnje i opreme svake lađe proračunata je na 28.878 for., a troškovi godišnjeg održavanja na 9.126 for. Kapetanat ističe pritom da bi nakon završetka »ratnog zadatka« ove fregate mogle biti upotrijebljene za trgovački prijevoz: za žito »Temišvarске kompanije«, za prijevoz robe do Genove, Livorna ili Malte, te za dovoz soli na Primorje. U tom bi slučaju fregate još donosile čistu dobit državi.

U svim ovim prijedlozima prisutna je briga oko visokih izdataka za izgradnju i održavanje jedinica nove ratne mornarice, jer se na Primorju dobro znalo da će u Beču biti veoma teško postići naklonost odlučujućih financijskih oblasti za takve investicijske zahvate. Kad je Dvorsko trgovačko vijeće razmatralo 11. rujna 1764. problem osiguranja trgovačkog brodogovlja pod habsburškom zastavom od gusarskih napada na Jadranu i Mediteranu, nije – unatoč pogoršanju prilika zbog otvorenog neprijateljstva sa strane Alžira – smoglo snage da potakne bilo koju djelotvornu akciju.¹⁸

¹⁵ *Comm.* 1764 – 111 – 6 (izvještaj Intendance iz Trsta, 1. IX 1764).

¹⁶ *Comm.* 1764 – 111 – 5. Troškovi izgradnje svake lađe proračunati su na 8.020 for. Posada od 35 ljudi mogla bi se isprva pribaviti s Malte, a kasnije za vojnu službu uzeti Hrvati.

¹⁷ *Comm.* 1764 – 111 – 5. (izvještaj Kapetanskog ureda iz Senja od 27. VIII 1764. i Kapetanskog ureda iz Rijeke od 5. IX 1764. upućeni su od Tršćanske intendance u Beč 11. IX 1764).

¹⁸ *Comm.* 1764 – 111 – 6.

Vijeće je prihvatilo negativnu ocjenu Majova prijedloga, jednako kao što se složilo s mišljenjem Intendance da većina trgovačkog brodovlja nije sposobna za vlastito naoružanje (nego bi, dapače, njihovi topovi mogli postati privlačan cilj pljačke za gusare). No, isto tako je odbačena ideja o gradnji četiriju fregata: premda bi se takve ratne jedinice mogle u borbi nositi s neprijateljem, nema mogućnosti da se one upotrijebe za djelotvornu zaštitu trgovačkih brodova. Njihova pratnja — smatra Vijeće — mogla bi poslužiti samo u slučaju kad bi 20, 30 ili više lađa išlo u jednom smjeru, ali domaći brodari plovo na razne strane, prema Levantu jednako kao i prema Ponentu (prolazeći pritom uzduž cijele sjevernoafričke obale). Vođenje trgovačke plovidbe i prijevoza uz pratnju ratnih lađa u takvim uvjetima dovelo bi u pitanje efikasnost i samu korist njihova poslovanja. Kao jedini izlaz predlaže Dvorsko trgovačko vijeće oslonac na prijateljske veze s jačim pomorskim silama, napose sa Španjolskom, odustajući tako od inicijative za formiranje vlastite ratne flote.

No, kad je Marija-Terezija 26. rujna 1764. razmatrala ovaj stav Vijeća, donijela je zaključak da se nužno mora početi s realizacijom projekta koji je došao s Primorja: »Želim da naše brodarstvo koje se razvija na Primorju bude djelotvorno zaštićeno; pružanje takve zaštite treba smatrati kao stvar što se tiče općeg dobra čitave države i stoga sve oblasti moraju tome dati najdjelotvorniji prilog — a napose će Trgovačko vijeće u skladu s ovime postupiti.«¹⁹ Konkretno je vladarica odredila da se preko Dvorskog ratnog vijeća odmah osigura opremanje trgovačkih lađa topovima. *Prihvatila je uređenje arsenala, u kojem bi se postepeno izgrađivale jedinice ratne mornarice, o čemu traži daljnje prijedloge Vijeća.*

Sada je Trgovačko vijeće pristupilo potrebnim predradnjama za podizanje ratnog brodogradilišta u Kraljevici, predviđajući izgradnju dviju fregata od po 30 topova.²⁰ U izvještaju Vijeća vladarici od 10. studenog 1764. navodi se:

— budući da se Kraljevica (kao dio bakarske gospoštije) nalazi pod upravom organa bečke Bankovne komisije, zatraženo je da se izvrši predaja ove luke komercijalnim vlastima;

— najvažniji materijal za gradnju fregata predstavlja drvena građa, koju namjeravaju pribaviti dijelom u šumama pod upravom Bankovne komisije (u zaleđu Rijeke i Bakra) a po potrebi i iz krajiških šuma u unutrašnjosti; računava se da će za obje lađe biti potrebno pet stotina hrastovih debala, ali radi rezerve pribavit će se dvostrukom — s tim što treba ovaj posao ubrzati, jer je pravo doba za sječu drva;

¹⁹ Vladarica je također odredila da se po potrebi uz pomoć Dvorskog ratnog vijeća naoružavaju trgovački brodovi. Kako doznajemo iz jednog kasnijeg izvještaja Tršćanske intendance odnosno Dvorskog trgovačkog vijeća (iz 1767), s Hrvatskog primorja su ovu mogućnost iskoristili senjski brodovlasnici Demelli i Susani; takvo osiguranje njihovih brodova očito je bilo uspješno jer se u izvještaju iz Trsta navodi »dass die zwey armirte Mercantil-Schiffe des Demelli und Susani eine Reise in die Mitteländische See angetreten haben, auch ist es zu vernehmen, dass selbige in das Litorale glücklich zurückgelanget seyen« (Comm. 1767 — 111 — 114).

²⁰ Comm. 1764 — 111 — 12.

– pri izboru prikladne drvene građe bilo bi važno da sudjeluje budući brodograditelj fregata i direktor arsenala, pa zbog toga Vijeće potiče pitanje njihova imenovanja.

Ovdje se prvi put susrećemo s imenima dviju ličnosti, koje će u idućim godinama nositi na sebi teret brodograđevne djelatnosti u Kraljevici. *Za direktora arsenala predložen je Mitar Vojnović iz Trsta, a za brodograditelja Julije Nocetti iz Livorna.*

O ličnosti conte Mitra Vojnovića pisao je prije nekoliko godina Bartol Zmajić, naglašavajući (prema podacima iz dotadašnje literature) upravo njegovo djelovanje u Kraljevici. Vojnović potječe iz bokeljske obitelji, rodio se u Herceg-Novom oko 1730. i zarana došao u Trst stricu brodovlasniku Jovanu Vojnoviću. Kao kapetan na jednom naoružanom trgovačkom brodu svoga strica istakao se 1759. u sukobu s nekom engleskom gusarskom lađom. Kako navodi B. Zmajić »junački Vojnovićev pothvat nakon nekoliko godina posluzio (je) kao najbolja legitimacija kod njegovog postavljanja za direktora opremanja ratnih brodova sa sjedištem u Kraljevici«.²¹

Vojnović je očigledno bio u kontaktu s ličnostima iz Dvorskog trgovačkog vijeća u Beču, jer je već u listopadu 1764. izrazio želju da sudjeluje u podizanju ratne mornarice; osim toga (prema jednom kasnijem spisu Vijeća), upravo je on predlagao angažiranje Julija Nocettija za projektanta dviju fregata.²² U podnesku vladarici od 10. XI 1764. tražilo je Trgovačko vijeće da se Vojnoviću kao direktoru kraljevičkog arsenala podijeli rang i plaća pomorskog kapetana. Marija-Terezija pozitivno je ocijenila njegovu sposobnost za ovu funkciju, ali s rezervom u pogledu dodjele oficirskog položaja – dok se fregate ne izgrade. Tako je Vijeće 20. XI 1764. uputilo Vojnoviću dopis kojim mu stavlja u izgled kasniji angažman, tražeći da u međuvremenu »svojim savjetom bude pri ruci« kod brodogradnje u Kraljevici.²³

Na takvo neodređeno rješenje reagirao je Mitar Vojnović izražavajući zahvalnost i želju da služi vladarici, ali tražeći ujedno da se regulira njegov status. Bez toga ne bi mogao biti od koristi pri radu u arsenalu, jer njegove naloge ne bi uvažavali, a nužno je također da stalno boravi u Kraljevici ako želi efikasno djelovati.²⁴ Dvorsko trgovačko vijeće zato 24. XI 1764. ponovno urgira da se Vojnović postavi kao »Schiff-Armements-Director«, s godišnjom plaćom od 1.000 for., ističući da se »nada u dobar uspjeh cjelokupnog predviđenog pomorskog naoružanja polaže gotovo isključivo u njegove kvalitete«.

Vladarica je ipak još odgađala konačno rješenje, upućujući Vijeće na konzultacije sa Dvorskom državnom kancelarijom. Stoga Vijeće u dopisu od 12. XII 1764. preporučuje Vojnovića upozoravajući na korisno trgovačko-pomorsko poslovanje njegove obitelji u Trstu; ističe se da se razvoj mornarice mora osnivati na sudjelovanju domaćih ljudi. – Pozitivni odgovor Državne kancelarije od 18. XII objašnjava nam i razloge zbog kojih se oklijevalo s ime-

²¹ Bartol Zmajić, Konte Mitar Vojnović »direktor opreme brodova« carice Marije Terezije i brodogradilište u Kraljevici (Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru XVIII, 1970), str. 56 – 57.

²² *Comm* 1764 – 111 – 9; 1765 – 111 – 31

²³ *Comm* 1764 – 111 – 12.

²⁴ *Comm*. 1764 – 111 – 19.

novanjem Vojnovića: prigovaralo se da je on pravoslavne vjeroispovijesti, te da dio članova njegova roda živi u Dalmaciji pod vlašću Mletačke republike i uživa poseban položaj — što bi sve moglo biti nepovoljno za povjerljivu rukovodeću funkciju u novoj ratnoj floti. No, Državna kancelarija konstatira da u habsburškoj vojsci vjerska pripadnost ne igra nikakvu ulogu, tako da su i mnogi štapski oficiri ili generali pravoslavne vjere. A što se tiče Vojnovićevih rođaka pod mletačkom jurisdikcijom, nije nipošto vjerojatno da bi on zbog njih pogazio svoju čast, ugrozio obitelj i posjed; prije bi se od toga moglo strahovati kod nekoga stranca.²⁵

Pošto su tako pristankom Državne kancelarije bile otklonjene zapreke političke naravi u pogledu Vojnovićeva angažiranja, uputilo je Dvorsko trgovačko vijeće nov podnesak vladarici. Prijedlog da se Mitar Vojnović postavi za direktora brodogradnje u Kraljevici s tim da će mu se nakon izgradnje fregata povjeriti »zapovjedništvo prikladnoga karaktera i plaće«, dobio je konačno 24. prosinca 1764. placet Marije-Terezije (»Ich begnehmige das Einrathen«). Dekret je izdan 8. I 1765. g., s uputom Vojnoviću da će instrukciju za svoj rad primiti preko Tršćanske intendance.

U toku studenog i prosinca 1764. trudilo se Trgovačko vijeće da osigura sudjelovanje i druge ključne ličnosti u cjelokupnom ovom projektu stvaranja jezgre ratne flote Habsburške monarhije — brodograđevnog stručnjaka Julija Nocettija iz Livorna. Kako doznajemo iz kasnije dokumentacije, Nocetti je bio porijeklom iz Francuske, ali već dvadesetak godina djeluje u Toskani (gdje vlada habsburška sekundogenitura). Njegov sin Petar nalazio se već u Trstu, radeći također u istoj struci, pa je vjerojatno preko njega i pao izbor na angažiranje Nocettija seniora.²⁶

Nakon što je Marija-Terezija odobrila prijedlog Vijeća od 10. XI 1764. da se Julije Nocetti postavi za glavnog brodograđevnog majstora u Kraljevici, upućena je molba Toskanskoj nadvojvodskoj dvorskoj kancelariji u Beču da bi se (preko oblasti u Firenzi) privolio taj »u umješnosti brodogradnje naročito hvaljeni toskanski brodograditelj« na prihvaćanje zadatka izrade glavnih planova i nacрта za dvije fregate; samu gradnju preuzeo bi zatim njegov sin. Početkom prosinca došao je iz Firenze pozitivan odgovor Nocettija seniora, pa je Vijeće 18. XII 1764. najavilo Intendanci njegov skori dolazak u Trst.²⁷

Postupak oko primopredaje Kraljevice također je u prosincu 1764. iniciran konzultacijama između Dvorskoga trgovačkog vijeća i Bankovne komisije. Pošto je vladarica donijela odgovarajuće odluke o nekim spornim detaljima, izdan je od Bankovne komisije 31. XII 1764. nalog za predaju Kraljevice komercijalnim oblastima. Taj zadatak trebao je u ime Kranjske uprave bankovnih prihoda (kao nadležne teritorijalne vlasti za bakarsku gospoštiju) izvršiti upravitelj Kapetanskog ureda u Bakru Zandonatti.²⁸

²⁵ *Comm.* 1764 – 111 – 20; 1765 – 111 – 26.

²⁶ *Comm.* 1764 – 111 – 12; 1766 – 111 – 89. Iz podneska Nocettijeva sina (potkra) 1766. nakon iznenadne očeve smrti doznajemo da je u Francuskoj i Engleskoj učio vještinu konstruiranja i gradnje brodova, u teoriji i praksi.

²⁷ *Comm.* 1764 – 111 – 11; 1764 – 111 – 21.

²⁸ *Comm.* 1764 – 111 – 24; 1764 – 111 – 25. U odluci Marije-Terezije naglašeno je da će

Da bi se čitav projekt brodograđevne aktivnosti u Kraljevici mogao stvarno započeti, nužno je bilo riješiti i pitanje financijskih izvora. Državna kancelarija u Beču odobrila je još potkraj studenoga u tu svrhu 50.000 for., koje je imao u gotovu preuzeti komercijalni blagajnik i voditi kao zasebni pomorski fond (»See-Cassa«). No, s obzirom na to da su ukupne investicije za arsenal i dvije fregate bile proračunate na 150.000 for., a godišnje održavanje na 60.000 for. – to je vladarica tražila od Dvorskog trgovačkog vijeća da raščisti problem nedostatnih sredstava. Vijeće je (očito u želji da se inicirani projekt očuva) zaključilo da bi se investicijski troškovi ipak mogli svesti na svega 100.000 for. – računajući s jeftinijom cijenom drvene građe iz šuma pod bankovnom upravom – te je ujedno preuzelo obavezu da će osigurati polovinu te svote iz komercijalne kase. Takvu je kalkulaciju Marija-Terezija potvrdila.²⁹

Time su bili ostvareni svi potrebni preduvjeti da se *započne radom na terenu* oko uspostave arsenala u Kraljevici i gradnje dviju fregata.

Opsežnu uputu u tom cilju izradilo je Dvorsko trgovačko vijeće 8. siječnja 1765. za Tršćansku intendancu, kojoj je povjereno da kao nadležna oblast na području »Trgovačkog primorja« provede zamisli bečkih dvorskih krugova.³⁰ Priopćavajući Intendanci odluku vladarice o uređenju kraljevičkog arsenala, gdje bi se odmah počelo gradnjom dviju fregata sa po 30 topova, nalaže Vijeće da ova luka sa svim tamošnjim objektima prijeđe početkom 1765. pod upravu komercijalnih organa. Tršćanska intendanca pobrinut će se za primopredaju, sređivanje računovodstvenih poslova, te pomoći direktoru brodogradnje Vojnoviću i brodograđevnom stručnjaku Nocettiju u poslu oko sječe, obrade i dopreme tisuću debala iz bakarskih ili riječkih šuma. Julija Nocettija treba pridobiti da ostane u Primorju dok se pripremi ova drvena građa, kao i da izradi sve potrebne nacрте, započne brodogradnjom – a dalje bi taj zadatak vodio njegov sin, kojeg treba uzeti u službu.

Zanimljivo je da Intendanca sada odjednom istupa protiv takvog projekta, koji je najvećim dijelom bio zasnovan na njenim prijedlozima od prije pola godine! U dopisu iz Trsta od 21. siječnja 1765. navodi se da je – prema nalazu savjetnika Raaba, inž. Fremauta i drugih funkcionera Intendance, koji su u listopadu 1764. pregledali Kraljevicu – u toj luci nemoguće odmah pristupiti poslu oko izgradnje dviju lađa; trebalo bi najprije urediti arsenal, pa je zato mnogo prikladnije da se fregate grade u Trstu, gdje je sve potrebno na raspolaganju. No, čini se da je glavni razlog otpora Intendance ležao u izboru Vojnovića za direktora kraljevičke brodogradnje, jer se u istom dopisu oštro napada njegovo nedovoljno iskustvo u ovakvim poslovima (a iznose se i različite druge optužbe, pa je dapače zadržan i dekret koji mu je trebalo uručiti!). Umjesto njega predlažu se druge »domaće« ličnosti za tu funkciju, misleći pritom na funkcionere u Intendanci.

ubuduće svi poduzetnici, majstori i radnici koji djeluju u obrtu, trgovini ili pomorstvu na području Kraljevice potpadati pod komercijalnu nadležnost.

²⁹ *Comm.* 1764 – 111 – 13; 1764 – 111 – 19; 1764 – 111 – 20. Također su godišnji troškovi održavanja sada proračunati na 48.000 for., objašnjavajući to činjenicom da će se dio ljudstva sastojati od krajiškog stanovništva.

³⁰ *Comm.* 1765 – 111 – 26.

Nakon što je iz Beča za nekoliko dana došao novi dopis, sa strogom opomenom da se izvrše svi nalozi Trgovačkog vijeća od 8. I 1765, Intendanca je početkom veljače još pokušavala stvar odugovlačiti obećavajući da će inž. Fremaut pripremiti elaborat o prednostima Trsta kao lokacije za arsenal ratne mornarice. Tek poslije ponovljenog insistiranja Vijeća na već utvrđenom planu akcije (dopis iz Beča, 13. II 1765) prestao je otpor tršćanskih krugova protiv namjeravanog projekta za Kraljevicu.³¹

Potkraj veljače 1765. izvršena je primopredaja Kraljevice. Kao predstavnik Intendance preuzeo je ovo naselje upravitelj riječkog Kapetanata Gerliczi; u svom izvještaju od 1. III 1765. on ističe da su oba kaštela u vrlo ruševnom stanju, premda su ih organi Bankovne komisije svojedobno preuzeli u redu.³²

Glavni posao oko osposobljavanja Kraljevice za brodograđevnu djelatnost zapao je sada inž. Maksimilijana Fremauta. Obišavši ponovno mjesto i pregledavši stanje građevina izradio je 28. II 1765. u Rijeci svoj izvještaj (»Etat des reparations«), s kompletnim planom luke i arsenala »Marine roiale 1765«, te nacrtom za prizemlje, prvi i drugi kat starog kaštela u Kraljevici u kojem su se imali smjestiti Vojnović i Nocettijevi. Prema Fremautovim uputama građevne radove trebao je izvesti kao palir Andrija Collenz, za kojeg je Fremaut izradio instrukciju.³³

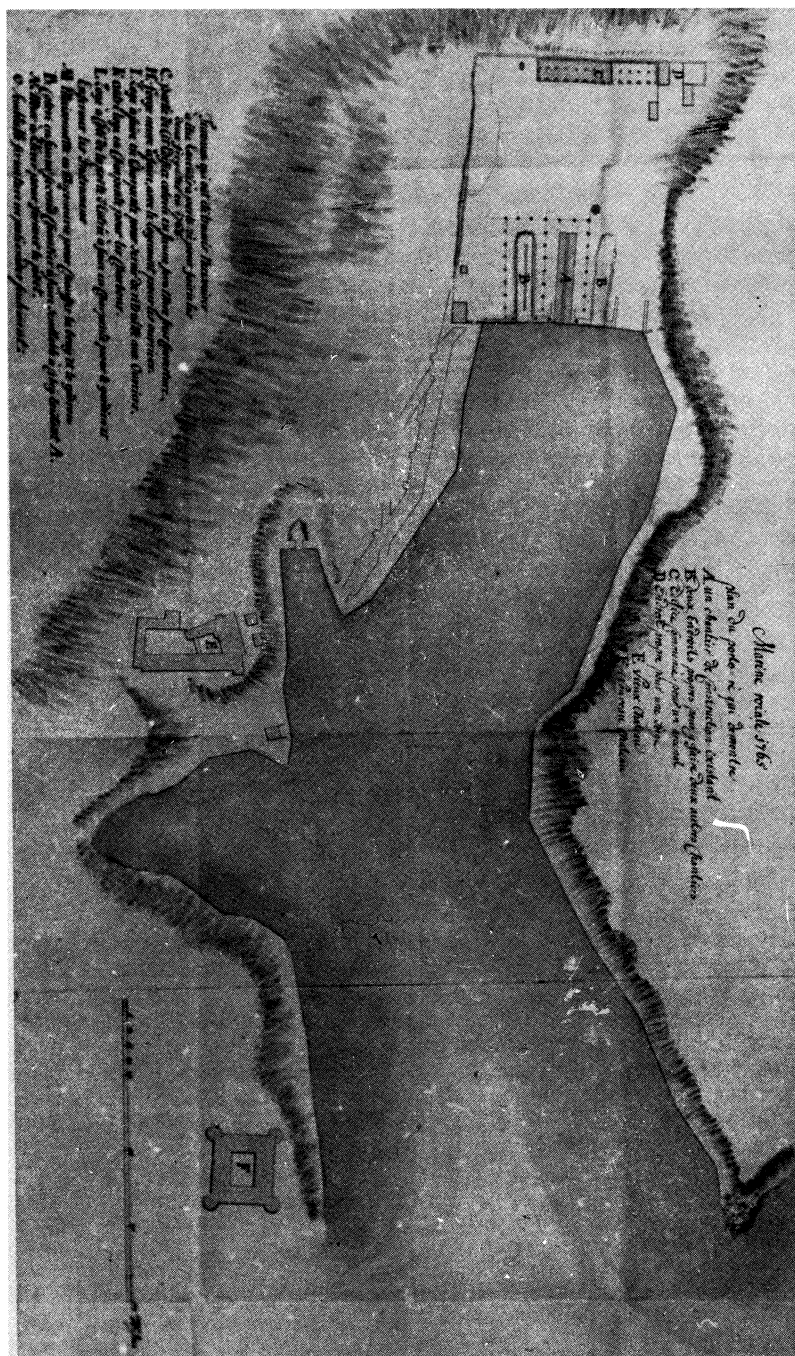
Ukupni trošak potrebnih građevnih radova proračunao je inž. Fremaut na nešto više od 6 i pol tisuća forinti, odnosno na 34 tisuće livri; naime, njegov je troškovnik raden prema novcu uobičajenom u Primorju (»en livres et sols usités au Littorale«). Od toga je najveći dio otpadao na uređenje arsenala i luke: za razne objekte brodogradilišta predviđeno je bilo oko 12 tisuća livri, za izgradnju još jednog navoza (koji traži Nocetti zbog istodobne gradnje i druge fregate) daljnjih 6 tisuća, te za 44 kamena stupa kojima je brodograditelj zahtijevao da se učvrsti čitava obala 6.600 livri; također je bilo potrebno izravnati pećinasti teren, uz trošak od 650 livri. Za obnovu starog kaštela

³¹ *Comm.* 1765 – 111 – 31; 1765 – 111 – 32.

U vezi s namjerom Tršćanske intendance da inž. Fremautu povjeri pripremu elaborata o prednostima tršćanske luke za arsenal – odgovara Dvorsko trgovačko vijeće: kad bi trebalo graditi luku u Kraljevici, sigurno je da bi se angažirao vrstan stručnjak kao što je Fremaut; ali ova je luka izgrađena i spremna za brodogradnju, a u tom je poslu stručnjak Nocetti. Budući pak da ne postoji nikakva namjera da se gradi arsenal u Trstu, može si Fremaut prištedjeti trud da o tome elaborira. Uostalom (napominje Vijeće) o pitanju da li će se dvije fregate graditi u Trstu ili Kraljevici ne odlučuju niti Fremaut, niti Nocetti ili netko drugi na Primorju – nego to treba prepustiti odluci Vijeća i drugih državnih oblasti koje poznaju ukupnost državnih interesa!

³² *Comm.* 1765 – 111 – 45 Primopredaja je morala biti izvršena bez dovoljnih priprema zbog hitnosti postupka, pa upravnik bakarskog Kapetanata Zandonatti (koji je luku predao u ime Bankovne komisije) navodi u svom pismu Gerlicziju da je dan primopredaje, tj. 22 II 1765. bio stvarno dan zbrke (»Il Giorno della Resa di Porto Rè essendo più tosto per noi stato Giorno di Confusione«) – Tršćanska intendanca izvijestila je 13. III 1765. u Beč da je za lučkog kapetana u Kraljevici postavljen Jaketić, a za blagajničkog kontrolora Verneda (svaki sa po 300 for. plaće)

³³ *Comm.* 1765 – 111 – 45.

Plan inž. Fremautta iz 1765. za uređenje arsenala u Kraljevici («Marine royale 1765»)

predvidio je Fremaut 8 tisuća livri, dok je u pogledu novog kaštela privremeno predlagao samo najnužnije zahvate (sa 760 livri).

Ovaj elaborat — zajedno s planom čitave luke i napose s rasporedom prostorija u tri etaže staroga kaštela — zorno nam prikazuje stanje svih objekata u Kraljevici na početku uredjenja arsenala, te se uglavnom podudara s nalazom arh. Fusconija početkom 1764. Međutim, oblikovanje arsenalskog prostora i organizacija posla na gradnji dviju fregata zamišljena je kod Fremauta drugačije. Budući da je namjeravao potpuno iskoristiti stari kaštel, on je ovom zdanju posvetio naročitu pažnju.

U starom kaštelu trebala se smjestiti direkcija brodogradnje i brodograditeljski »štab«. Prizemne prostorije, uključujući i prostranu kapelu (na planu br. 22), bile su predviđene za radionice i dijelom za skladišta — barem privremeno, dok se ne podignu i uredi objekti na arealu arsenala. U prvom katu bile su predviđene sobe za stanovanje i uredovanje Vojnovića s obitelji (prostorije br. 4 do 10), dok bi drugi kat bio na raspolaganju za brodograditelje. Nocetti i njegovi članovi obitelji imali su se smjestiti u četiri sobe (prostorije br. 2 do 5), za koje Fremaut ističe da su prikladne po svom pogledu na brodogradilište, a moći će se u njima također izrađivati nacrti. Velika izdužena prostorija (br. 10) na istom katu namijenjena je konstrukciji modela; ujedno bi se u jednom dijelu nalazio mali oltar, odijeljen pregradom, jer je zbog jake bure teško da personal odlazi na bogoslužje u drugi kaštel. Prema ovom elaboratu inž. Fremauta i nacrtima starog kaštela možemo, dakle, točno utvrditi gdje su »nastajale« u zamisli i planovima brodograditelja dvije kraljevičke fregate.

Novi kaštel namijenjen je bio za sjedište vojne posade od 120 ljudi, ali do konačne odluke o toj jedinici ostavio je Fremaut detaljniju razradu potrebnih popravaka po strani. Najnužniji zahvati su u elaboratu naznačeni, kao i pretpostavka da bi potpuno uredenje ovog zdanja za smještaj trojice oficira (jednog kapetana i dvojice poručnika), 120 vojnika i kantine stajalo oko 15 tisuća livri.

Tri mjeseca kasnije podnio je Fremaut izvještaj o toku predviđenih radova, na temelju obilaska Kraljevice 19-25. svibnja 1765.³⁴ U svom »Tres humble Rapportu« iz Trsta 25. V 1765. konstatira da je obnova starog kaštela gotovo potpuno dovršena; prostorijama namijenjenim za majstore i radnike brodogradilišta zasad se koriste građevni radnici. Novi kaštel opremit će (prema posebnoj uputi predsjednika Dvorskog trgovačkog vijeća) najnužnije za smještaj predviđene momčadi.³⁵

Za veći dio objekata brodogradilišta također je Fremaut naveo da dobro napreduju, premda loše vrijeme i jak vjetar ometaju dovoz građe. Stari navoz već može primiti prvu fregatu, a drugi (koji je on projektirao) bit će gotov za desetak dana. Jednako tako bit će završena i obnova zgrade za radionice i

³⁴ *Comm.* 1765 — 111 — 47

³⁵ Fremaut upozorava na problem opskrbe pitkom vodom. u novom kaštelu postoji doduše dobra cisterna, ali ona će trebati tamošnjoj posadi; stari kaštel ima samo jedan gotovo presušeni zdenac (izgradnja prikladne cisterne stajala bi 4.500 for., a dovodenje vode iz jednog obližnjeg izvora čak 22.000 for.). Zato bi se privremeno morala dovoziti pitka voda brodom iz Bakra.

skladišta, na temeljima starog arsenala, kao i postavljanje kamenih kolona na obali. Tako bi još prije sredine lipnja trebalo biti dovršeno sve što je projektirano 28. II 1765.

Dok su tako u Kraljevici obavljani zamašni građevni radovi, glavni posao u pripremi brodograđevnog pothvata za dvije fregate bila je u prvoj polovini 1765. *nabava potrebne drvne građe*. Već u veljači iste godine pregledao je Petar Nocetti šumski predio Dletvo (na riječkom području), ali mu bankalni službenici nisu htjeli odobriti sječu više od 500 hrastovih stabala. Zato je na sjednici kod Intendance u Trstu 16. II odlučeno da na teren krene također savjetnik Raab (zajedno s Vojnovićem i Fremautom), kako bi svojim autoritetom osigurao nabavu potrebne građe. U izvještaju iz Rijeke 4. III navodi Raab da je do kraja veljače pribavio i daljnjih 310 debala, te obavio dogovore s obližnjim stanovništvom za sječu i prijevoz tih trupaca. Za piljenje je – ističe Raab – angažirao Kastavce, jer oni jedini imaju prikladne pile i već odavno sudjeluju kod riječke brodogradnje. Za prijevoz je pregovarao s ljudima iz Kastva i Klane. No, s dopremom drva do Rijeke i Kraljevice bilo je poteškoća još nekoliko mjeseci. Račun koji je za 800 hrastovih debala kasnije podnijela Uprava šumskih prihoda u Rijeci iznosio je oko četiri tisuće forinti.³⁶

Drugi dio drvne građe nabavljen je iz vinodolskih šuma, u privatnom vlasništvu. U spomenutom izvještaju navodi savjetnik Raab da se namjeravalo uzeti drvo iz krajiških šumskih područja u zaleđu, ali je karlovački general Beck upozorio na veoma slabo stanje putova – tako da je bilo racionalnije osloniti se na raspoloživu građu u blizini Kraljevice; Vojnović i Nocetti sami su izabrali pogodno drvo i zadovoljni su kvalitetom. – Iz izvještaja inž. Fremauta potkraj svibnja 1765. doznajemo da se za dovoz drva iz Vinodola nije moglo računati s lokalnim stanovništvom jer ono ima previše slabu vučnu stoku i ne bavi se tim poslom. Zato su angažirani bankalni podložnici iz Hreljina i Fužina, koji s krupnom stokom stalno obavljaju takav prijevoz.³⁷

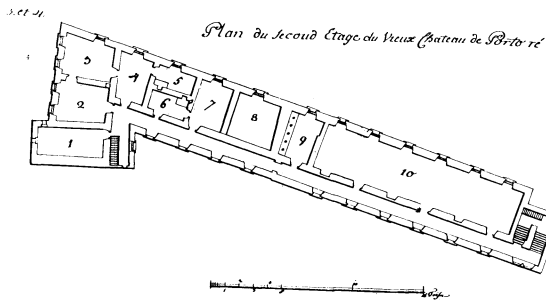
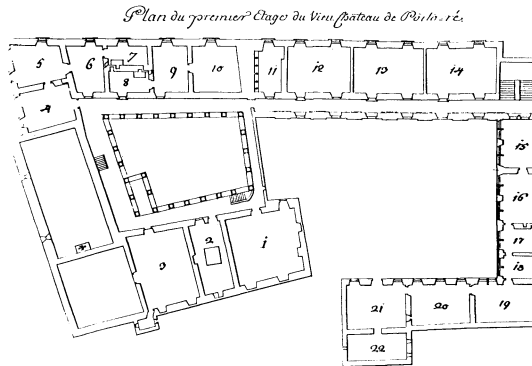
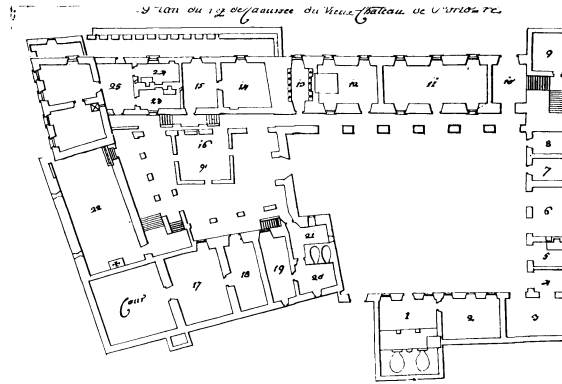
Pitanje financiranja radova oko uređenja arsenala u Kraljevici i izgradnje fregata nije još polovinom 1765. bilo potpuno riješeno. Prema podnesku Tršćanske intendance od 17. VII 1765. vidimo da je iz Beča dotad doznačeno samo 30.000 for., što je već bilo utrošeno (jer su samo popravci kaštela i arsenala stajali deset tisuća forinti). Zato Intendanca požuruje doznaku daljnjih 30.000 for.: Vojnović nema čime platiti majstore koji rade u Kraljevici, a isto tako mu stalno stižu prijevoznici koji dopremaju drvo i drugu građu – pa bi nedostatak novca mogao zakočiti čitavu akciju. Dvorsko trgovačko vijeće obećalo je da će se pobrinuti za potrebna sredstva.³⁸

U međuvremenu i pozvani stručnjak Julije Nocetti započinje svoju djelatnost na Primorju oko *izgradnje dviju fregata ratne mornarice*. Njegovu želju da mu pomoćnicima bude petnaest brodograđevnih majstora iz Toscanne prenijela je Intendanca 15. III 1765. Beču (napominjući da i na Primorju, tj. u Trstu, Rijeci i drugim lukama, ima sposobnih radnika – ali da Nocetti očito

³⁶ *Comm.* 1765 – 111 – 45; 1765 – 111 – 47; 1766 – 111 – 74. Još krajem svibnja 1765. u korespondenciji s terena navodi se da su ceste od Klane do Rijeke u slabu stanju i uz to zakrčene tovarima ugljena za zakupnika Fabija Giustinija

³⁷ *Comm.* 1765 – 111 – 47.

³⁸ *Comm.* 1765 – 111 – 48.

Nacrt prizemlja, prvog i drugoga kata starog kaštela u Kraljevici, inž. Fremaut 1765.

nema u njih još povjerenja), te je taj zahtjev dalje prenesen nadležnim vlastima u Firenzi. No, za nekoliko mjeseci je javljeno kako tamošnji majstori oklijevaju prihvatiti takav angažman bez dobre zarade. Na to je iz Trsta početkom kolovoza upućen odgovor bečkim oblastima da je već nađeno dovoljno sposobnih ljudi na Primorju, pa ne trebaju one iz Livorna.³⁹

Jedino su ipak u Livornu naručene zastave za ove dvije ratne lađe.⁴⁰ Kako doznajemo iz referata inž. Fremauta od 25. V 1765, Vojnović je već izvršio pripreme za to jer je običaj da se kraljevski brod prilikom svečanog obilježavanja radova ukrasi velikom i drugim zastavama; no potrebno je da tu naredžbu potvrde bečke vlasti, kao i da pošalju u Livorno uzorak vladarskog grba koji će biti na zastavi, s oznakama boja. Dvorsko trgovačko vijeće odobrilo je ovu Vojnovićevu naredžbu, obećavši poslati nacrt carskog orla.⁴¹ – U istom izvještaju Fremaut također bilježi Nocettijevu inicijativu da se (kao što je uobičajeno) kod ove svečanosti priloži za svaki brod jedna medalja s likom suverena i njegovim grbom; zato je zamoljena Intendanca da pribavi dvije takve medalje, težine oko 4-5 dukata zlata. I taj je prijedlog Vijeće prihvatilo, napominjući da će medalje donijeti osobno njegov predsjednik grof Andler-Witten kad u tu svrhu dođe u Kraljevicu u ime vladarice.

– Dvorsko trgovačko vijeće ujedno je 4. srpnja 1765. javilo Tršćanskoj intendanci da je vladarica odobrila prijedlog za naimenovanje ovih fregata: *prva će se zvati »Aurora« a druga »Stella matutina«.*

Radovi u kraljevičkom brodogradilištu napredovali su tokom druge polovine 1765. tako uspješno da je Tršćanska intendanca mogla početkom studenoga s ushitom javiti vladarici: *»Brodogradnja u Kraljevici odvija se, Premilostiva Gospodo, u skladu s Vašim nalogima; užad je napola izrađena, u poslu je krojenje jedara – i u proljeće će brodovi biti spremni da krenu na more za svojim ciljem, da se usmjere na neprijateljske morske gusare a našem brodarstvu pruže onu zaštitu koju je Vaše Veličanstvo istaklo kao krajnji cilj njihove gradnje.«⁴²*

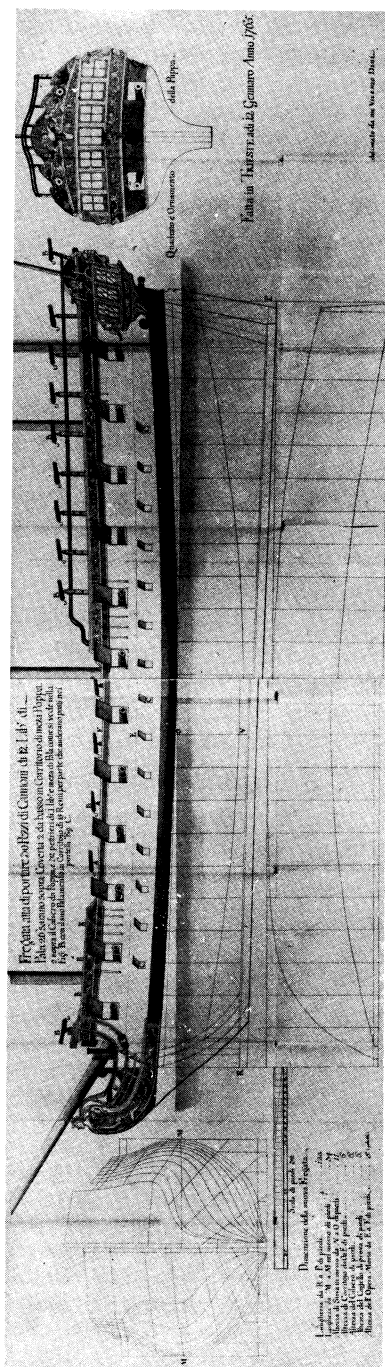
³⁹ *Comm.* 1765 – 111 – 36; 1765 – 111 – 37; 1765 – 111 – 50; 1765 – 111 – 51.

⁴⁰ *Comm.* 1765 – 111 – 47 (izvještaj Fremauta, 25. V 1765).

Inž. Fremaut navodi u svom podnesku: *»Il est d'usage que lors qu'on met l'etanbot dans la quille d'un Vaisseau Roïal qu'il soit decoré de son grand Paillon, son petit et de sa flamme; le Directeur en a donné la notte á la haute Intendance, et les a ordonnés a Livourne où les Livrancier attend sa demande pour les achever et envoïer; il prie pour une prompte decision et ordre, avec l'ecus del' armorie de notre Auguste Souveraine qu'il enverra au dit Livourne, dans l'ecus sont á denotter les couleurs, et qaunt aux autres pavillons etrangers que ces fregattes ont encore besoin et dont il a aussi donné la notte, il prie la haute Intendance d'etre servie de les ordonnes en son tems ou par lui au dit Livourne ou bien où il lui plaira... Le constructeur Nocelli dit qu'il est encore d'usage que la personne qui met au nom du souverain l'etanbot dans la quille met sous le tenon de l'etanbout une Medaille avec l'empreinte du souverain et ses armories; par consequent supplie une haute Intendance d'ordonner deux semblables du poid d'environ 4 a 5 ducats d'or chacune.«*

⁴¹ Nacrt zastave austrijske mornarice iz 1719. očuvan je u originalnom crtežu u Arhivu Slovenije u Ljubljani (usp. Jože Šorn. Trst in njegovo neposredno zaledje v prvih treh desetletjih XVIII. stoletja, Kronika 3, Ljubljana 1959, str. 153).

⁴² *Comm.* 1766 – 111 – 80.

Uzdužni plan gradnje fregate »Aurora« i »Stella matutina«, crtež V. Dini 1765.

Stvarno dovršenje gradnje dviju fregata potrajalo je nešto duže nego što je Intendanca bila najavila. Veliki dan puštanja prve fregate »Aurora« s navoza u more došao je 26. kolovoza 1766, dok je drugi brod »Stella matutina« porinut u more početkom 1767.⁴³ Tako je za potpunu izgradnju i opremu ovih dviju jedinica ratne flote Habsburške monarhije bilo potrebno oko dvije i pol godine rada u kraljevičkom arsenalu.

U međuvremenu tražilo je Dvorsko trgovačko vijeće potkraj veljače 1766. da mu se pošalju na uvid prikladni nacrti o izgledu brodova koji su u gradnji, pa je iz Trsta ova želja Vijeća prenesena Juliju Nocettiju. Na sjednici u Beču 30. IV 1766. razgledali su članovi Vijeća s interesom dostavljene planove fregata. Radilo se o tri velika prikaza: ukupnom izgledu broda, zamišljenog u punoj plovidbi (»Cosi apparirà la fregata nuova lesta alla vella guarnita di tutto suo bisognevole«); zatim o uzdužnom nacrtu gradnje lađe sa zasebnim prikazom krme, te o zbirci pojedinačnih građevnih dijelova potrebnih za lađe. Sve je planove bio iscrtao Vincenzo Dini, u Trstu početkom 1765. Vijećnici su očito bili veoma zadovoljni onim što su vidjeli jer zaključuju da se nacrti kao »model« očuvaju u Beču – nakon što ih vladarica pregleda. Marija-Terezija je bila također zadovoljna predloženim planovima, te im dala svoj placet.⁴⁴

Iz ovih planova možemo, među ostalim, razabrati da je dužina fregata dosegala 120 stopa, a širina 34 stope; uz jedra, predviđeno je bilo i po 15 vesala sa svake strane broda. Krmeni dio trebao je biti napose ukrašen i opremljen. Naoružanje lađa sastojalo se od po 30 topova (»cannoni«) i 32 mužara (»pettrieri«); kalibar topova je predviđen za kugle od 12 libri, a mužara za kugle od jedne i pol libre.⁴⁵

Kako se približavalo vrijeme završetka rada na fregatama, postaju intenzivnije konzultacije oko njihova naoružavanja i pribavljanja posade. Tršćanska intendanca je već potkraj 1765. potakla brže rješavanje ovog pitanja, prilažući i mišljenje Mitra Vojnovića da bi svaka lađa trebala imati 124 osobe mornarske posade, uz stotinu vojnika. Tokom 1766 – 1767. i dalje se među komercijalnim i vojnim oblastima u Beču vode dogovori oko sudjelova-

⁴³ Tršćanska intendanca hvali u svom izvještaju od 2. IX 1766. umješnost brodograditelja Julija Nocettija, navodeći da je on »die Arbeit der beyden Fregatten ungemein gut und schön gerathen auch die erstere davon den 26. Aug. lezthin so gut und glücklich vom Stappel gelassen worden, dass wir die Kunst, und Geschicklichkeit des Meisters nicht zuviel beloben können« (*Comm.* 1766 – 111 – 89).

⁴⁴ *Comm.* 1766 – 111 – 64; 1766 – 111 – 70. Zanimljivo je da je nešto kasnije veliku zbirku modela brodova osnovao u Ljubljani Gabrijel Gruber u sklopu svoje škole za hidrauliku i mehaniku; Gruber je u glavnom gradu Kranjske djelovao od 1768. do 1785. (Usp. Juša *Serajnik – Vavken*, Stavbni razvoj Gruberjeve palače v Ljubljani, Kronika 3, Ljubljana 1959, str. 174 – 185.)

⁴⁵ *Comm.* 1766 – 111 – 70, fol. 8, 9. Za brodograđevnu tehniku napose je zanimljiv prikaz pojedinih dijelova konstrukcije lađa: »Dimostrazione di tutti i legniami che formano la detta Fregata come del suo rescritto se vede, con le sue larghezze, lunghezze e grandezze«.

nja krajiškog stanovništva iz Hrvatskog primorja u davanju momčadskog kadra za dvije fregate.⁴⁶

Na poslu oko konstrukcije i opreme ratnih brodova u Kraljevici radila su tokom 1765. i 1766. *tri člana obitelji Nocetti*. Uz Julija Nocettija bila su tu i dva njegova sina. Mlađi Petar već je od početka službeno angažiran da pomaže ocu, dok im se stariji brat Josip (kao što doznajemo iz kasnije dokumentacije) također pridružio u kolovozu 1765. Nakon godinu dana rada postavili su Julije i Petar Nocetti zahtjev da se definitivno riješi pitanje njihove nagrade. Pošto je Dvorsko trgovačko vijeće već ranije o tome tražilo mišljenje Tršćanske intendance, zaključeno je 27. II 1766. da se u smislu prethodnih dogovora Nocettiju senioru i dalje daje mjesečno po 100 for. dok traje njegov angažman u Primorju, dok je Petru određena godišnja plaća od 600 for.⁴⁷

Nakon što je uspješnim puštanjem u more fregate »Aurora« u ljetu 1766. dokazao svoju vještinu, pokrenuo je Julije Nocetti ponovno pitanje primjerene nagrade za njegov uloženi trud.⁴⁸ U podnesku pisanom u Kraljevici na dan porinuća broda (26. VIII 1766) navodi toskanski brodograditelj da je naglim odlaskom iz Livorna u Trst prekinuo svoje dvadesetogodišnje djelovanje i time izgubio unosne poslove. Tako je na primjer jedan drugi poduzetnik dobio od toskanskog nadvojvode Leopolda (sina Marije-Terezije) narudžbu za gradnju dviju fregata uz plaću od 200 forinti mjesečno, a k tome dobiva naknadu za tekuće troškove i na kraju mu je obećan poseban dar za uspjeh posla; taj bi zadatak inače — ističe Nocetti — sigurno bio njemu povjeren. Ujedno je za sina Petra želio osigurati daljnje angažmane kad završi gradnju ovih dviju fregata u Kraljevici.

Premda je Tršćanska intendantca prosljedila Nocettijevu molbu s najboljim preporukama, Dvorsko trgovačko vijeće nije u svom odgovoru od 2. X 1766. željelo preuzeti nikakve nove obaveze. Uz obrazloženje da se ne zna hoće li još neki brodovi biti uskoro na državni trošak građeni, ostavljeno je Nocettiju senioru na volju da odmah može potražiti neki drugi posao u svojoj struci, a za Petra vrijedi isto čim dovrši posao na fregatama.

Međutim, već 15. listopada 1766. umro je Julije Nocetti iznenada u Kraljevici, ostavljajući tamo sinove Josipa i Petra. O tome braća obavještavaju idućeg dana Intendancu (»fino di jeri mattina fusmo privati d'un si generoso ed amorevole Genitore, dopo soli tre brevi giorni d'infermità, cagionata da una infiammazione«). Obećavaju da će nastaviti očeve poslove, te mole da se uzme u obzir njihova obitelj koja je sada nezbrinuta u Livornu (tj. udovica sa

⁴⁶ *Comm.* 1766 — 111 — 60. Bilo je već i više kandidata za različite oficirske časti na ovim jedinicama ratne flote, ali te molbe nije bečki Dvor uzimao u razmatranje do dovršenja gradnje fregata.

⁴⁷ *Comm.* 1766 — 111 — 59; 1766 — 111 — 64. U svojim podnescima iz Trsta 2. I 1766. navode Nocettijevi slijedeće: Julije Nocetti dobio je dotada ukupno 1.126 for., te traži daljnjih 1.000 for.; Petar Nocetti je kao pomoćnik u konstrukciji fregata angažiran od 16. I 1765. i dobio je zasad svega 200 for. — a računao je da će primiti po 600 for. godišnje.

⁴⁸ *Comm.* 1766 — 111 — 89.

dva mlada brata i sestrom). U novom podnesku od 20. X iste godine Petar Nocetti preuzima obavezu dovršenja gradnje druge fregate, želeći da za uspješan rad primi ono što je bilo dogovoreno s pokojnim ocem.⁴⁹

Tršćanska intendantca preporučila je u svom dopisu Beču sredinom prosinca 1766. da se brodograditeljima odobri kao nagrada za uspješan rad po 1000 forinti za svaku lađu – s tim da se taj iznos isplati nasljednicima Julija Nocettija. Vladarica je ovo odobrila, o čemu Trgovačko vijeće obavještava Intendantcu potkraj siječnja 1767.⁵⁰

Kad se sredinom 1767. bližio završetak posla oko opreme dviju lađa, predložila je Intendantca da se brodograditelj Petar Nocetti zadrži i nadalje u službi uz godišnju plaću od 1.200 for.; bilo bi mu dopušteno da svoje prihode poveća radom za privatne poduzetnike, kad to može obavljati bez štete za državne potrebe. Na preporuku Trgovačkog vijeća odobrila je Marija-Terezija 15. VIII 1767. tu odluku.⁵¹

Raspravljalo se također o mogućnostima angažiranja Josipa Nocettija na Primorju. On je još prije očeve smrti, čim je fregata »Aurora« bila puštena u more, zatražio da mu se povjeri dužnost mornaričkog natporučnika na tom brodu. U svom podnesku od 2. IX 1766. ističe da je upravo s namjerom da stupi u vladaričinu službu došao prije godinu dana k ocu u Kraljevicu; prije toga već je dugo godina bio na dužnostima zapovjednika trgovačkih lađa. Premda se Intendantca i o njemu pozitivno izjasnila, nikakve odluke o imenovanjima oficira za fregate nisu bile donošene do rješenja pitanja o zapovjedniku flote i njezinim zadacima.⁵²

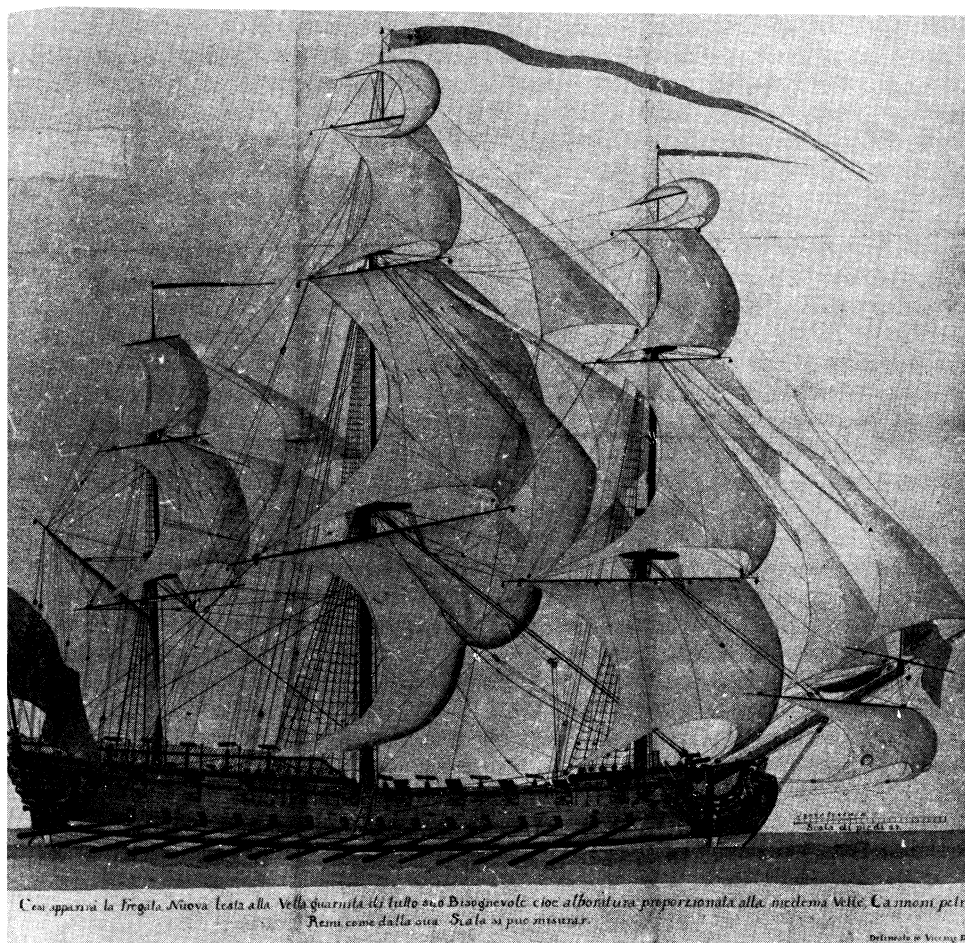
Na zahtjev vladarice i Dvorskog trgovačkog vijeća podnio je početkom svibnja 1767. *Mitar Vojnović, kao direktor brodogradnje u Kraljevici*, obračun

⁴⁹ *Comm. 1767 – 111 – 97.* U pismu braće Josipa i Petra Nocettija iz Kraljevice 20. X 1766. navodi se: »Pierre le cadet emploie sous son pere comme second constructeur, et qui come tel fut gratieusement approve, au dessus de l'art de la navigation il apprit en France et Angleterre le dessain, et l'art de la construction, aincy que la pratique, dans la quelle il s'est fortifie sous la Direction de son defunt pere, comme V. S. Majeste pourra s'en informer par l'heureuse suite de la fregate qui va lui meme faire aschever – Il demende tres respectueusement la grace que son pere trepassé a eú, avec des apointemens convenables.«

⁵⁰ Razmatrajući obaveze državne blagajne prema brodograditeljima iz obitelji Nocetti smatralo je Dvorsko trgovačko vijeće da je greška Tršćanske intendantce što se nije odmah u početku precizno utvrdilo koje će iznose Julije i Petar Nocetti dobiti za svoj posao. U podnesku vladarici 31. XII 1767. preporučavajući tok tih odnosa navodi Vijeće: »Inzwischen starb der alte Nocetti, und da brach Wittwe, und ein ganzer Haufen von Nocetti hervor, welche alle auf Unkosten des Kay. Königl. Aerarii unterhalten zu werden bitten... Alle diese Irrungen, und Unbescheidenheiten entspringen aus der vor zweyen Jahren bei gedachter Intendenza eingeschlichenen subordinationswidriger Eigenwilligkeit, und Ausserachtlassung der mit beyden Nocetti zu rechter Zeit zu treffen gewesenenen Behandlung.«

⁵¹ *Comm. 1767 – 111 – 111.* Angažiranje Petra Nocettija povezano je s projektom da se u Trstu, na brodogradilištu pokraj lukobrana sv. Karla, pristupi gradnji 17 većih trgovačkih brodova; u tom cilju već je osnovano društvo uglednih trgovaca, koji bi ovim lađama prevozili robu ili ih prodali.

⁵² *Comm. 1767 – 111 – 89; 1767 – 111 – 97.*

Prikaz izgleda kraljevičke fregate u voznji, crtež V. Dini 1765.

ukupnog utroška novca za uređenje arsenala, te za izgradnju i opremu fregata.⁵³ Računajući izdatke od 3. III 1765. do kraja travnja 1767. navodi Vojnović kao ukupnu svotu nešto manje od 160 tisuća forinti; od toga je na građevne radove na kaštelima i u arsenalu otpadalo oko 15.600 for., dok je za gradnju i opremanje lada dotad bilo utrošeno nešto više od 144 tisuće for.

⁵³ *Comm.* 1767 – 111 – 105; 1767 – 111 – 111.

Vojnovićev obračun datiran je 2. V 1767: «Ristretto summario della Reg. Cassa di Marina, per il Dinaro d'Introito, ed'Esito appartenente alle Ripparazioni delli due Castelli, depositi per la polvere, arsenale, e costruc-ne delle due Reg. Fregate Aurora, e Stella Mattutina – dal 3. Marzo 1765. sino tutt. Aprile 1767. Qualle si rimette, da quest' Off. Direttorle. All. Eccelsa Ces. R. Suprema Intendenza:

Zanimljiva je analiza glavnih stavki izdataka za dvije fregate, kako ih Vojnović iznosi u svom »Ristretto summario della Reg. Cassa di Marina, per il Dinaro d'Introito, ed'Esito...«. Sam brodograđevni materijal (uključujući drvenu građu, željezo, užariju, jedra i drugo) obuhvaćao je nešto manje od polovine svih troškova, dok preostali dio predstavljaju plaće i nadnice brodograđitelja i upravnog osoblja (uz razne dodatne poslove):

– za hrastova debela i svu ostalu drvenu građu, te za sječu, obradu i dovoz	13,7%
– za željezni materijal i obradu	14,5%
– za užariju, jedra, sav ostali materijal (uključujući i zastave)	25,4%
zajedno	53,6%
– za mjesečne i tromjesečne plaće osoblja	11,1%
– za nadnice radnika	28,2%
zajedno	39,3%
– za razne poslove	7,1%
svega	100,0%

Za potpuno dovršenje opreme brodova »Aurora« i »Stella matutina« tražila je Tršćanska intendantca u proljeće i zatim ponovno sredinom rujna 1767. još 60 tisuća forinti (»für die Herstellung derselben in seegelfertigen Stande« – ali bez naoružanja), navodeći da je u međuvremenu slala ponešto novaca Vojnoviću u Kraljevicu iz vlastite blagajne. Dvorsko trgovačko vijeće odobrilo je ipak doznaku svega 30 tisuća for., premda je vijećnik Mygind u odvojenom mišljenju smatrao da se posao neće moći završiti bez najmanje 50 tisuća for. – Za potrebe naoružanja fregata računalo je Vijeće da će trošak iznositi daljnjih oko 60.000 for.⁴⁴

Osposobljavanjem dviju fregata za plovidbu smatrao je Mitar Vojnović da će biti ispunjen prvi dio zadatka zbog kojega je angažiran, te je želio da

– per fabbriche, e riparazioni, Arsenale, due Castelli, e depositi per la polvere	15.627,41 3/4;
– per la constructione delle due fregate	
in comprita de Roveri, Taglio, squadratura, segatura ne Boschi, e condotte, trasporti per mare, compreso tutt'altro legname, ed'alberatura per esse fregate	19.754,57 1/2;
in comprita catrame, pegola, rasina, sevo, lanate, e spese per bottame	2.654,45;
in ferramenta nuova, e sue fatture	20.978,34 3/4;
in provvista attrezzi, vellame, bandiere, stoppe, bucellame e suoi tampagni	33.892,44 1/2;
in giornate d'operai alla constructione, et altri lavori di dette Fregate	40.674,34;
in spese diverse, caviglie, e lungi di legno, riparazioni di strade per le condotte, noli per trasporti di materiali, condotte de cannoni, e balle per terra, brusca per carrenai, compreso spese de viaggi, e commissioni al costruttore, et altro come ne registri apparisce	10.273,4;
in quartalli, e paghe mensuali	15.923,26 3/4;
	159.768,48 1/4*

* *Comm.* 1767 – 111 – 105; 1767 – 111 – 111; 1767 – 111 – 115.

se riješi njegovo imenovanje za zapovjednika u novoj ratnoj floti. Tršćanska intendanca prosljedila je 25. IV 1767. u Beč njegovu molbu, u kojoj pred vladaricom ističe svoje zalaganje na dužnosti direktora kraljevske brodogradnje u Kraljevici (*»Ecco Sacra Maestà, e Sovrana Augustissima, il Vostro obbedientissimo suddito prossimamente al termine di sue fattiche, nel da lui per Vostro Real Commando sostenuto impiego di Direttore del Reg. Armamento in Porto Rè, dove ormai si vedono lanciate in mare le due fregate sotto la di lui Direzione colà costruite, prossequendosi al loro perfezionamento ogni più opportuno lavoro, onde renderle abili e pronte al Ces. o Reg. Vostro Volere«*). Zbog tog posla napustio je — kaže Vojnović — sve svoje interese u Trstu, pa je i njegov brod usidren u tršćanskom kanalu postao neupotrebljiv. Intendanca vrlo povoljno ocjenjuje Vojnovićev doprinos, ali ujedno napominje da joj je vladarica već odrekla pravo predlaganja oficira za ove ratne brodove. Dvorsko trgovačko vijeće također je uz ovaj podnesak samo pribilježilo da se moraju čekati rezultati traženja upućenog o tome Redu malteških vitezova.⁵⁵

Tako je sada daljnja sudbina direktora Vojnovića, jednako kao što je to bio slučaj u pogledu dviju fregata »Aurora« i »Stella matutina« koje su stajale ukotvljene u kraljevičkoj luci, ovisio o odgovoru s Malte o *imenovanju zapovjednika ratne flote Habsburške monarhije*.

Još u ljetu 1766. bilo je preko kneza Kaunitza zatraženo od ministra Reda malteških vitezova u Beču grofa Hamiltona da bi Veliki meštar Maltežana izabrao jednog viteza istog Reda kao zapovjednika na novim fregatama. Budući da su veze s otokom Maltom bile spore, pa će na odgovor (kaže Hamilton u svom spisu »Pro Memoria«, Beč, 26. VII 1766. trebati čekati tri mjeseca, korisno bi bilo da se Velikom meštru odmah da što više relevantnih podataka o budućoj posadi brodova, kako bi mu se olakšao pravilan izbor kandidata. Napose bi bili važni podaci o nacionalnosti i jeziku mornaričke i vojne momčadi, te predviđenih oficira, kao i o njihovoj pomorskoj vještini.⁵⁶

U ovoj stvari tražila je vladarica hitan referat Dvorskog trgovačkog vijeća, koje stoga daje 7. VIII 1766. sljedeće mišljenje: mornarska i vojna posada na fregatama svakako će se saštovati od stanovnika s jadranske obale između Trsta i granice s Mletačkom Dalmacijom; a to znači da će govoriti talijanski i ilirski. Bit će stanovitih teškoća u okupljanju ujednačenijeg sastava momčadi ukoliko se priobalno područje koje je sada pod jurisdikcijom Karlovačkog generalata ne bi pridružilo komercijalnom teritoriju — no, u tom će slučaju posadu trebati pretežno sakupiti iz Trsta, Rijeke i Bakra.

Zanimljivo je da je Marija-Terezija ipak namjeravala da u početku trećinu posade (mornaričke i vojne) pribavi s Malte — barem za vrijeme dok su fregate na krstarenju — kako bi domaći ljudi mogli od njih naučiti što je potrebno! Ujedno je odlučila da će se malteškom vitezu kao pomorskom komandantu dati rang i plaća pukovnika pješadijske vojske, s time da on izabere

⁵⁵ *Comm. 1767 – 111 – 102.* Intendanca u svom izvještaju navodi da se ne može izjasniti o Vojnovićevoj molbi *»nachdem diesorts unbekannt, was hierinnfalls für ein Systema sich vorgesetzt worden? und Euer Kaiserl. Königl. Apostolischen Mayestät allerhöchsts Hof-Rescript de dato 13ten Februar 1766. den Vorschlag zu Officiers-Stellen auf allerhöchstdero Fregatten dieser treuehorsamsten Intendenza untersaget hat«*.

⁵⁶ *Comm. 1766 – 111 – 87.*

ostale časnike. Ti su zaključci i informacije (dopisom od 4. IX 1766) upućeni preko Dvorske državne kancelarije na Maltu.

Zbog sporih komunikacija, te radi potrebe određenih konzultacija i razmišljanja, odgovor je Veliki meštar Pinto uputio s Malte tek za nepunih godinu dana. U pismu od 3. VIII 1767. predlaže se za zapovjednika flote vitez Malteškog reda Jean Charles chevalier de Meaussé. Ujedno se napominje da će pukovnički rang odgovarati komandantu, ali da će mu godišnja plaća od 3.000 for. biti premalena. Što se tiče želje da bi trećinu posade također osigurali iz sastava malteške mornarice, odgovorio je Veliki meštar da to neće biti moguće, jer za vlastito brodovlje (četiri galere, tri velika ratna broda i mnoge manje lađe) treba brojno ljudstvo; osim toga, ne bi se ni u tom slučaju mogla ostvariti namjera da malteški mornari podučavaju svoje druge iz Austrijskog i Ilirskog primorja – jer uglavnom govore samo arapski.⁵⁷

Prijedlog za imenovanje de Meausséa komandantom flote primljen je kod bečkog Dvora u rujnu 1767. Vladarica je odredila da se on što prije uputi u Trst, pregleda kraljevičke fregate, te zatim dođe u Beč radi definitivnih odluka o budućnosti ratne mornarice. Do dolaska de Meausséa na Primorje (koji je uslijedio tek početkom iduće godine) odgađali su bečki krugovi rješavanje svih važnijih pitanja vezanih uz fregate.⁵⁸

De Meaussé je prihvatio ponuđenu dužnost te u kasnu jesen 1767. krenuo iz Malte na put u Primorje i Beč. Kako nije mogao naći pogodnu izravnu vezu za Trst, uputio se manjim trgovačkim brodom do Livorna (kamo je stigao oko 20. XII) a zatim kopnenim prijevozom dalje – pa je u Trst doputovao 26. siječnja 1768. Osim konzultacija kod Tršćanske intendance, obavio je zapovjednik fregata početkom ožujka također njihov pregled u Kraljevici. Prema ranijoj odredbi Marije-Terezije krenuo je zatim u Beč; tu je 15. IV 1768. održana sjednica članova Dvorskoga trgovačkog vijeća i Dvorskoga ratnog vijeća, uz sudjelovanje de Meausséa. Budući da je on bio nezadovoljan predloženim ran-

⁵⁷ *Comm.* 1767 – 111 – 117. U pismu iz Malte 3. VIII 1767, ističe Veliki meštar: »Bramarissimo essere ancora in stato di poter somministrare il terzo dell'equipaggio; ma la nostra marina composta di 4 galere, di tre grosse navi da guerra, e di altri inferiori armamenti assorbisce molta gente, e d'altr'onde questa marineria non parlando per lo più che la lingua araba non sarebbe atta ad insegnare i suoi compagni del Littorale Austriaco, ed Illirico, laddove comandati questi nel di loro idioma Italiano potranno formarsi, quali si desiderano sotto la direzione, e comando del p. mo capo.»

⁵⁸ *Comm.* 1767 – 111 – 112.

Još u ljetu iste godine obratio se bečkom Dvoru Francesco de conti Pitoni iz Venecije, navodno pomorski oficir na brodovima Malteškog reda, s prijedlogom da bi on preuzeo zadatak otpreme dviju fregata do Malte; ističe pritom da bi inače – čekajući na dolazak komandanta s Malte – ove dvije lađe mogle bez posade u kraljevičkoj luci pretrpjeti štetu. Na zahtjev vladarice dalo je Dvorsko trgovačko vijeće 23. VIII 1767. ovo mišljenje: Pitoni je Mlečanin i o njemu se ništa pouzdano ne zna, ali pismo mu je sastavljeno tako razborito »als ob solche ihm von den Cinque Savi der Republic Venedig in die Feder gegeben worden wäre«. Budući da je sličan prijedlog nedavno podnio malteški vitez markiz Galerati iz Milana, pa je također bio odbijen, ne bi trebalo ni sada drugačije postupiti – a, u krajnjem slučaju, valjalo bi onda svakako imati više povjerenja u Mitra Vojnovića za takav zadatak (*Comm.* 1767 – 111 – 110; 1767 – 111 – 119).

«ovigno, più pulche picola terra Dato; et in avanzare
 loro di full maggiormente picare: non avendo altro
 avanti gli occhi, che di poter vivere e morire nel
 Dominio suo Serenissimo. E con profonda venerazione
 mi inchino»

Della Loro Croce Stale
 Apostolica Maria Theresa

Unisipimo Desiderio Adito
 Demetrio Jente Danovich

Inclito @ 16. Danaco 1765
 1765

«Voi Dile Grandi che Sigelano Loro nel Porto della Marina
 di Dile Regno, sopra che vorse l'impiego per l'armamento di quello
 che a tale effetto si vuole assolutamente de meo interesse
 egruato, e per via della mia ragione trovate in 1764
 l'anno tra gli altri di Dile, che l'impiego di Dile Regno sopra
 alle altre armi di Dile Regno sopra l'impiego di quello, e
 quanto sopra si trova alle altre armi di Dile Regno sopra l'impiego di quello, e
 l'armamento di Dile Regno sopra l'impiego di quello»

D. J. J. J.
 Giulio Nocettija

Dopisi direktora arsenala Mitra Vojnovica i brodograditelja Julija Nocettija, 1764—1765.

gom i plaćom, odobrila je vladarica da mu se podijeli generalski (kontraadmiralski) čin i plaća od 4.000 for. godišnje; ujedno mu je priznato vrijeme od 17. XI 1767. i dvije tisuće forinti za troškove prelaska na Primorje.⁹⁰

Na zajedničkoj sjednici komercijalnih i vojnih vrhovnih faktora u Beču 15. travnja 1768. raspravljalo se o budućnosti ratne mornarice Habsburške monarhije, tj. o *upotrebi fregata »Aurora«* i *»Stella matutina.«* Kao što je ranije prilikom razmatranja projekata o uređenju arsenala u Kraljevici i gradnji dviju lađa problem nužnih investicijskih financijskih sredstava bio jednim od glavnih razloga rezerviranog stava Dvorskog trgovačkog vijeća (do odluke vladarice), tako se i sada pokazalo da relativno visoki troškovi održavanja i upotrebe ovih fregata nisu od tih istih krugova lako prihvaćeni.⁹¹

O načinu upotrebe dvaju ratnih brodova prikupljala je Tršćanska intendantca već sredinom 1767. mišljenja brodovlasnika i kapetana na Primorju (iz Trsta, Rijeke, Bakra i Senja). Na osnovi tih podnesaka zaključilo je bilo Dvorsko trgovačko vijeće na sjednici u Beču 23. VII 1767. slijedeće: osnovni je zadatak fregata da štite Primorje od mogućih neprijateljskih snaga; zbog toga, tako dugo dok su sjevernoafričke zemlje protivnici Habsburške monarhije (a u miru su s Venecijom), ne bi se ove dvije lađe trebale udaljavati od obala Primorja. U svakom slučaju, njihovo bi krstarenje moglo biti samo na Jadranu ili prema Levantu, kako bi štatile plovidbu u ovim krajevima i osiguravale vezu s Italijom. – Taj je prijedlog 15. VIII 1767. potvrdila i vladarica.⁹²

Novi zapovjednik habsburške ratne mornarice de Meaussé želio je, međutim, da što prije ojača sastav flote pod svojom komandom, te je predlagao da se nabave još dvije fregate i dva druga ratna broda. Ujedno je smatrao da bi ova flota trebala biti pod nadležnošću vojnih (a ne trgovačkih) oblasti.⁹³ Tak-

⁹⁰ *Comm.* 1768 – 111 – 122; 1768 – 111 – 124; 1768 – 111 – 125; 1768 – 111 – 130; usp. B. Zmajić, n. dj., str. 59 – 60.

De Meaussé se javio iz Livorna 24. XII 1767 grofu Hamiltonu, navodeći da je zbog godišnjeg doba putovao do Livorna dulje nego što je mislio; stigavši pred luku prije četiri dana morao je čekati na dozvolu ulaska – te se sprema u Firenzu da pozdravi nadvojvodu i onda će požuriti na odredište. U svojoj »promemoriji« od 6. I 1768. primjećuje Hamilton: »il aura poursuivi son voyage par terre à Trieste«. – Tršćanska intendantca javila je 29. I 1768. u Beč »dass den 26ten dieses der Comandeur de Meaussé, welchem dass Comando der zwey Fregatten zugesagt worden, von Malta über Livorno anhero gelanget seye«.

⁹¹ *Comm.* 1768 – 111 – 127. (»Protocollum über eine, unterm 15t. April 1768. gehaltene gemeinschaftliche Zusammentretung zwischen dem k. k. Hof-Kriegs- dann Commerciën-Rathe mit Beyziehung des Maltheser Ritters de Meaussé, die Ausrüstung der in Porto-Re erbauten k.k. zwey Fregatten, denen Gebrauch und Bestimmung betreffend«.)

⁹² *Comm.* 1767 – 111 – 111. U svom elaboratu od 23. VII 1767. zaključuje Dvorsko trgovačko vijeće: »Da aber die eigene Bedeckung des Litoralis gegen gefährliche Anfälle jedesmahl der Haupt-Gegenstand der Fregatten gewesen ist; so erachtet man, dass so lang die Barbaresquen mit Venedig Fried haben, und sich gegen Euer May als Feinde erklären, diese Schutz- und Wach-Schiffe sich niemal weit von dem Litorali entfernen, sondern allenfalls nur in dem Adriatico, und gegen Levante Kreuzen, mithin in so weit auch die Schiffahrt in dasiger Gegend, und die Communication mit Italien sicherstellen sollten.«

⁹³ B. Zmajić, n. dj., str. 59 – 60.

Premda se komandant de Meaussé odmah nakon dolaska u Trst tužio da mu Inten-

vim stavom nije, dakako, mogao pridobiti mnoge utjecajne faktore oko bečkog Dvora. Stoga se i rješavanje sudbine već izgrađenih jedinica otešlo. Premda su obje kraljevičke fregate već dulje vrijeme bile spremne za plovidbu, pitanje njihovih posada i predstojećih zadataka razmatralo se tokom čitave 1768. i 1769.

Krajem 1768. razmišljalo se, dapače, o prodaji ovih lađa inozemstvu. Kako navodi u svojoj noti od 11. XII 1768. predsjednik Dvorskoga trgovačkog vijeća, jedno brodograđevno društvo iz Genove zainteresirano je za preuzimanje dviju fregata. S obzirom na to da ta kompanija treba Španjolskoj pribaviti nekoliko ratnih brodova, spremna je ove fregate zatim prodati španjolskom Dvoru. Tako bi se mogao čitav posao obaviti »kako se pristoji«. Napose je važno — ističe se u noti — da će kupci platiti iznos u gotovu novcu; a time će se ne samo vratiti dio sredstava uložениh za gradnju fregata, nego ujedno uštedjeti i daljnji stalno rastući izdaci za njihovo održavanje.

Marija-Terezija je, ipak, odlučila da zasad još ne prihvati takav prijedlog (»Aus mehrere wichtigen Betrachtungen habe beschlossen, die beide Fregathen fortan beyzubehalten«). U odredbi od 31. siječnja 1769. traži vladarica da ove dvije lađe i dalje služe zaštiti Trsta i čitavog Primorja. Dok budu usidrene u tršćanskoj luci, pružat će joj osiguranje, a prema prilikama upotrijebit će se kao pratnja trgovačkom brodogradnji barem na Jadranu i do Levanta. Uostalom, prvenstveno će poslužiti za školovanje mornaričkog kadra, radi razvoja domaćeg brodarstva.⁶³

No, na kraju je financijsko pitanje odnijelo — kako se čini — prevagu nad željom za jačanjem pomorske snage Monarhije na Jadranu. Sredinom 1770. konačno je odlučeno da će se dvije fregate prepustiti Toscani, s tim da će se iz Livorna povremeno slati pojedine toskanske ratne lađe za zaštitu austrijskih voda, a u livornskoj pomorskoj školi primati pitomci iz zemalja Monarhije. U svibnju iste godine donose austrijske vojne vlasti naredbe, kako bi

danca ne pruža podršku u njegovu zadatku (»mithin sein Aufenthalt daselbst beynahe überflüssig und unnütz werde« — opomena Dvorskoga trgovačkog vijeća iz Beča, upućena Tršćanskoj intendanci 17. II 1768; *Comm.* 1768—111—124), održao je nakon obilaska fregata u kraljevičkoj luci konzultativni sastanak s funkcionerima Intendancije o budućnosti ove jezgre ratne mornarice (*Comm.* 1768—111—125). Nešto kasnije, 15. IV 1769. šalje Intendancija svoje mišljenje o prijedlozima de Meaussea za opremu dviju fregata, dodajući svoj prijedlog da bi se potpuno opremila jedna lađa a druga bila u pripremi. Tome se prilaze osvrta na podnesak Gaetana Vannucija iz Livorna, s boravkom u Trstu, koji je predlagao opremu jedne fregate (*Comm.* 1769—111—139; 1769—111—143).

⁶³*Comm.* 1769-111-135.

U odluci ističe Marija-Terezija: »So viel es sodann die dermalige Anwendung dieser beeden Schiffe belanget, werden solche eines Theils nach geoffnetem Lazaretho spurco für die Sicherheit des Havens, und Littoralis in Ansehung des Sanitäts-Weesens ohnehin zu dienen haben, anderen Theils aber werden selbe weitershin nach Beschaffenheit der Umstände auch zu Bedeckung der eigenen Schiffahrt, und zur Begleitung wenigst in dem Golfo, und bis in die und bis in die Levante gebrauchet, auch allenthalben für die Sicherheit des Littoralis, und des Porto von Triest abgewendet werden können; vorzüglich aber werden sie gleichsam eine Lehrschule abzugeben haben, um nach und nach tüchtige Seeleüthe zur eigenen Marine anzuziehen, und damit zur weitere Vermehrung der eigenen Schiffahrt den Grund zu legen.«

se toskanskim pomorskim oficirima omogućilo sakupljanje momčadi za plovidbu dviju fregata. Pod njihovim zapovjedništvom *otplovile su »Aurora« i »Stella matutina« iz Primorja 27. srpnja 1770.*⁶⁴

Od cjelokupnog projekta, započetog s velim ambicijama 1764/1765, preostao je tako samo *arsenal u Kraljevici* – gdje se Mitar Vojnović i nadalje nalazio na funkciji direktora. On je početkom 1769. bio ponovio svoje traženje da mu se povjeri zapovjedništvo nad jednom od fregata; zanimljivo je da tom prigodom Tršćanska intendantca iznosi stare prigovore što je Vojnović pravoslavne vjere i (navodno) mletački podanik. Ipak ga i Intendantca smatra zaslužnim na poslu direktora brodogradnje u Kraljevici, te predlaže da mu se omogućiti dalje obavljanje ove dužnosti.⁶⁵

Premda su u ljetu 1770. dvije kraljevičke fregate već bile s Primorja krenule prema Toscani, obračuni troškova oko njihove izgradnje i opreme još su se vukli po različitim komercijalnim instancama. Osim toga, trebalo je odlučiti o sudbini luke, brodogradilišta i ostalih zgrada u Kraljevici. Tršćanska intendantca predložila je 21. VIII 1770. da se Vojnoviću u znak nagrade za trud oko posla brodogradnje koji je obavio na veoma zadovoljavajući način ostavi dotadašnja plaća, s tim da boravi u Kraljevici brinući se o tamošnjem arsenalu (*»dass er noch ferners in Porto Rè verbleiben solle, um alldort auf die noch vorhandene Sachen, Gebäude, und den Porto ein obachtsammes Auge zu tragen«*).

Dvorsko trgovačko vijeće razmatralo je u Beču 17. IX iste godine ovaj prijedlog. Najprije se konstatira da bi u slučaju da postoji samo potreba za jednim čuvarem pri kraljevičkom arsenalu bilo previše skupo u tu svrhu angažirati službenika s 1000 for. plaće. Međutim, naglašava se dalje u zapisniku Vijeća, budući da se radi o conte Mitru Vojnoviću, treba uzeti u obzir i slijedeće: prvo, da je on šest godina dobro i vjerno obavljao povjereni mu zadatak; drugo, da je prihvaćajući takvu dužnost zapustio svoje ranije zvanje kapešana na trgovačkim brodovima; treće, da mu je još na početku, 1764. godine, bilo obećano mjesto komandanta na jednoj od fregata – te bi bilo suprotno vladarskoj milosti i časti tog čovjeka ostaviti s obitelji bez materijalne egzistencije. Napokon, četvrto, da su u Kraljevici s velikim troškom uređena dva navoza, arsenal i obnovljeni kašteli, što svakako treba držati pod nadzorom; premda inače ne bi za taj posao bio uzet službenik s tako visokom plaćom – u ovom slučaju predlaže se zadržavanje Vojnovića, jer bi mu se (iz sprijeda navedenih razloga) i tako morala ostaviti dosadašnja primanja.

Podnoseći taj prijedlog Dvoru, Vijeće je imalo na umu i mogućnost ponovnog oživljavanja djelatnosti u kraljevičkom brodogradilištu. Zato bi trebalo Mitru Vojnoviću dati posebnu instrukciju, sa zadržanjem da uznastoji privući strane ili domaće brodogradare radi iskorištavanja svih pogodnosti koje se u Kraljevici pružaju za brodogradnju.⁶⁶

⁶⁴ B Zmajic, n. dj., str. 61; *Comm.* 1770 – 111 – 151.

⁶⁵ *Comm.* 1769-111-139. (*»Je doch ist unser Antrag nicht den Voinovich auuser Dienst, und Brod zu setzen, sondern ihn forthin als Arsenal-Director beyzubehalten, worinnen wir gegen seiner bisherige Dienstleistung nichts einzuwenden haben.«*)

⁶⁶ *Comm.* 1770-111-160.

Dvorsko trgovačko vijeće zapisalo je u svom protokolu s ove sjednice: *»Wenn es*

Takav podnesak Dvorskoga trgovačkog vijeća potvrdio je desetak dana kasnije (28. rujna 1770) caričin sin i suvladar Josip (»Der Voinovich kann, bis zu dessen Unterbringung sich eine andere Gelegenheit ergibt, auf die angezeigte Art, oder wo und wie sonst Mein Dienst es jetzo, oder künftig erfordert, mit Beylassung seines Gehalts angewendet werden«).

Vojnović je, kako se čini, ostao nekoliko godina na povjerenoj mu dužnosti u Kraljevici; u 1776. moli da mu se plaća od 1.000 for. — koju uživa umjesto obećanog zapovjedništva fregate, predane Toscani — pretvori u mirovinu. Ipak je još deset godina kasnije opet poželio da se otisne na more: početkom 1786. podnio je molbu da bi mu se povjerilo zapovjedništvo jednog od dva kutera koji se opremaju za obranu Austrijskog primorja i pomorske trgovine. — Zanimljivo je da u istoj prilici ponovno susrećemo i Petra Nocettija, koji djeluje kao brodograđevni konstruktor u Trstu (»in qualità di costruttore navale nella Marittima Città, e Porto Franco di Trieste«). On je također u ožujku 1786. tražio mjesto poručnika na jednom od navedenih ratnih kutera koji se spremaju za plovidbu.⁸⁷

Arsenal u Kraljevici nastavlja u tim godinama s djelatnošću ratnog brodogradilišta Habsburške monarhije. O tome kaže u svojoj studiji R. F. Barbalčić: »Na navozima kraljevičkog arsenala nastavlja se gradnjom brodova za ratnu mornaricu u glavnom tipa feluka oboružanih za odbranu obale, a 1788. god. u Kraljevici grade se tri šambeka koji su vršili patroliranje na plovidbenim pravcima u Jadranskom moru.«⁸⁸

bloss um einen Aufseher zu thun wäre, würde ein mit 1000 f. besoldeter Beamter zu kostbar seyn. Es treten aber hier folgende Errägungen ein: 1mo, dass Conte Voinovich durch sechs Jahre in dem ihm anvertrauten Amte treu und gut gedienet; 2do, dass er von seinem vorigen Berufe, da er mit Kauffahrtthey-Schiften als Capitaine gefahren, durh diese Ihrer Majestät gewidmete Dienste abgeleitet worden; 3tio, dass ihm gleich anfangs, da Ihre Majestät anno 1764. das Marine-Systeme allernädigst bestimmt haben, das wirkliche Commando über eine Kaiserl. Königl. Fregatte durch allerhöchstes Hof-Decret zugesaget worden, dass es hinfolglich der allerhöchsten Kaiserlichen-Königlichen Clemenz und Würde allerdings zuwider wäre, diesen Mann mit Weib und Kindern wiederum in brodlosen Stand zu setzen; 4to, wird in Porto-Rè, nachdem die beyde Schlösser in vollkommenen guten Stand gesetzt sind, ein kleines Arsenal und zwo ansehliche Schifwerfte in Ordnung gebracht, auch mit grossen Unkosten alles hergestellet worden, was zur Bequemlichkeit des Schiffbaues erforderlich ist, eine Person, die auf die Erhaltung dieser Herstellungen wachet, forthin nöthig seyn, freylich aber niemals mit einem so grossen Gehalt; weil aber Voinovich Ihre Majestät solche ehhehin beyzulassen allernädigst geneigt seyend dörften, so ist man von Seite des Hof-Commerciens-Rathes mit Intendenza einverstanden, dass ihm solcher Gehalt gegen deme beyzulassen sey, dass er in Porto-Rè forthin beharre, und sich den Schiffbau, den etwa dort nach nun vorhandenen guten Bequemlichkeiten in Zukunft fremde oder einheimische Naviganten pflegen zudörfen. Hofnung seyn könnte, zu beförderen angelegen seyn lassen solle. Zu solchem Ende würde er: 1mo in Pflichten zu nehmen, 2do Ihm ein Instruction zu übergeben.«

⁸⁷ *Komorski arhiv u Beču*, fond Kommerz, Ung. Litorale, Abt. 111. Fasz. rote Nr 625, fol. 157-159, 237-240, 321-322.

⁸⁸ R. F. Barbalčić, n. dj. str. 122.

O vojno-pomorskim prilikama na Primorju potkraj 18. st. — napose o feluki u Rijeci i opremi nove galeote u Trstu 1773, te o opremi dvaju kutera 1786. g. — usp. *Komorski arhiv u Beču*, navedeni fond, fol. 40-135, 171-442.

Na prikazu luke Kraljevice iz 1783. vide se tri navoza brodogradilišta, pa se postavlja pitanje kada je ureden treći navoz.* Prema zapisu iz putnog dnevnika Josipa II,⁷⁰ koji je u svibnju 1775. posjetio Kraljevicu (na putovanju kroz Hrvatsko primorje) te se veoma pohvalno izrazio o ovoj luci, spominjući pritom i gradnju dviju fregata, može se zaključiti da je tada već postojao i treći navoz (»Es ist auch allda eine Werfe, zu Erbaung 3. Kriegsschiffen, zugleich erichtet«). Vjerojatno je, prema tome, podignut još pod upravom Mitra Vojnovića.

Prilikom reorganizacije uprave na Primorju koju Josip II provodi nakon 1776, pripala je Kraljevica tada osnovanoj Severinskoj županiji, kao dio njenog Trgovačkog kotara. Već deset godina kasnije, u novom vladarevom zahvatu na ugarsko-hrvatskom području, Severinska županija je ukinuta a kraljevičko naselje ulazi od 1786. u sastav »Ugarskog primorja«, pod upravom riječkog guvernera.

U ovim godinama dobiva u privrednom životu Kraljevice sve više na značenju trgovačko-prometna djelatnost oko izvoza žitarica i drugih agrarnih proizvoda iz unutrašnjosti, u čemu je naročito važnu ulogu imao poznati senjski brodovlasnik i trgovac Marko Susani. O tome svjedoče i dva nacrtta kraljevičkog naselja iz 1785. i 1788. koji nose potpis riječkog građevnog nadzornika Antuna Gnamba. Prema ovim planovima Kraljevice, držao je Susani u zakupu čitav novi kaštel i tamo smjestio svoje skladište za ugarsko žito; za lakšu dopremu tereta i utovar na jedrenjake izgrađene su pristupne ceste do kaštela, te ureden obližnji obalni potez.

Kad je potkraj vladavine Josipa II osnovano »Ugarsko primorje«, željelo se i Kraljevicu (uz Rijeku i Bakar) razviti kao trgovački grad, pa je u tu svrhu predviđena regulacija naselja. Osnovu za oblikovanje njegova novog, urbanog izgleda sadrži očuvani »Haupt Plan von Porto-Ree wo die neu angetragenen Bau-Plätze zu anbringung einer Comercial Stadt gezeichnet sind«, što ga je 1788. pod nadzorom A. Gnamba izveo I. Hollub. Uz postojeći arsenal i dva kaštela, plan obuhvaća niz pravilnih blokova kuća koji se protežu od obale prema unutrašnjosti; na središnjem trgu trebalo je urediti novu cisternu za opskrbu građana pitkom vodom. Budući da se Kraljevica tada i u crkvenoj upravi imala osamostaliti osnivanjem vlastite župe (što je provedeno 1790. g.), predviđena je izgradnja župne crkve pokraj starog kaštela; stvarno je, međutim, za to upotrijebljena ranija dvorska kapela u kaštelu (dotad rabljena kao

Zanimljiv je prijedlog za kupnju jedne fregate 1783. O tome doznajemo iz pisma koje je uputio conte Pierre de Proli iz Pariza 27. V 1783. g. (uz prilog »Proportions d'une grade Frégatte construite en l'année 1781. et n'étant point encore sortie du port«). Taj je ratni brod bio isprva građen za Francusku, ali nastupom mira od toga se odustalo. Ponuden je Turskoj i postoji opasnost da se taj prijedlog realizira – pa bi bilo bolje da ga na vrijeme za sebe osigura Austrija. Uz pomoć trgovačkih krugova iz Trsta i Ostendea mogla bi se nabaviti potrebna svota za kupnju fregate; ona iznosi 190 tisuća bečkih forinti, ako se lađa preuzme u francuskoj luci gdje se nalazi, odnosno 225 tisuća forinti, ukoliko je prodavač treba opremiti i riskirati dopremu do Livorna ili Trsta (*n. i. mj.*, fol. 165-166).

* R. F. Barbalić, n. dj., sl. 1.

⁷⁰ Ivan Erceg, Dnevnik Josipa II o prilikama u Hrvatskoj i na jadranskoj obali god. 1775. (Starine JAZU 53. Zagreb 1966), str. 250.

skladište), s tim što je prigraden novi zvonik. Za osiguranje grada namjeralo se ojačati vojne instalacije na rtovima koji štite ulaz u kraljevičku luku.

Krajem 18. st. prestaje uloga Kraljevice kao ratne luke i arsenala, onim časom kad je pod udarom Napoleonovih osvajača stoljetna Mletačka republika 1797. ne samo ukinuta nego i podvrgnuta austrijskoj vladavini – a tada »přemještena je baza ratne mornarice u Veneciju« (R. F. Barbalić); kasnije, od sredine 19. st. ponovno se središte vojno-pomorske snage habsburške države vraća na našu obalu, tj. u Pulu i tamošnji arsenal.

Ali brodograđevna aktivnost u Kraljevici nije time bila prekinuta: naročito zahvaljujući engleskim poduzetnicima braći Pritchard (1835 – 1847), pa zatim brodograditelju Vatroslavu Arčaninu i naručitelju velikih brodova duge plovidbe Vjenceslavu Turkoviću razvija se ona u prošlom stoljeću uglavnom uspješno, sve do opće krize jedrenjaštva. Počeci gradnje parobroda na kraljevičkim navozima padaju u godine pred prvi svjetski rat, u okviru poslovanja budimpeštansko-riječkih poduzeća »Danubius-Ganz«. Nakon 1918. u zajedničkoj jugoslavenskoj državi nastavljena je takva brodogradnja u sklopu različitih poduzeća, a razdoblja poleta smjenjuju se s krizama i stagnacijom; tada je (prije pet desetljeća) ovdje neko vrijeme djelovao mladi i agilni strojobravar Josip Broz.⁷¹

Nakon oslobođenja »Titovo brodogradilište« u Kraljevici produžilo je u novim društveno-ekonomskim uvjetima socijalističke Jugoslavije tradiciju kvalitetne izgradnje brojnih pomorskih plovidbenih jedinica. Kraljevički brodograditelji sada stoje pred rijetkim jubilejem: uskoro će proslaviti dva i pol stoljeća kontinuirane aktivnosti, jer 28. travnja 1979. ispunit će se 250. godišnjica od dana kad su u ovoj luci udareni temelji prvog arsenala. To će, nesumnjivo, biti prilika da se dokumentirano i što potpunije osvijetli također prošlost Kraljevice i njezinih ljudi.

Zusammenfassung

KRALJEVICA (PORTO-RÈ) ALS KRIEGSHAFEN UND ARSENAL DER HABSBURGERMONARCHIE IM 18. JAHRHUNDERT

Im Jahre 1729 wurde in Kraljevica mit dem Bau der notwendigen Hafenanlagen und der Errichtung einer Segelschiffswerft für die Kriegsflotte begonnen, wovon man seitens der Regierung Karls VI. besonders eine bessere Beschützung und Förderung der kommerziellen Schifffahrt der habsburgischen Länder an der Adria und im Mittelmeerraum erwartete. Das Schiffsbauwesen in Kraljevica dauerte aber nicht nur solange an, bis hier vorwiegend die verschiedenen Einheiten der Kriegsmarine der Habsburgermonarchie entstanden, d.h. bis zum Ende des 18. Jhs; in der selben Werft, die man vor 250 Jahren gegründet hatte, wurden im Laufe des 19. und des 20. Jahrhunderts fortdauernd Segelunddann Dampfschiffe für die küstenländische Handelsmarine gebaut (natürlich

⁷¹ R. F. Barbalić, n. dj.; *isti*, Neki podaci o djelatnosti kraljevičkih brodograditelja braće Pritchard (Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci VIII–IX, Rijeka 1964, str. 49-70).

mit immer modernerer Technik und mit wechselreicher Organisationsentwicklung der Betriebe).

In der interessanten Geschichte der kontinuierlichen Schiffsbautätigkeit in Kraljevica bedeuten so den ersten wichtigen Zeitabschnitt diejenigen Jahrzehnte, als hier ein staatliches Arsenal wirkte. Nach den anfänglichen Bestrebungen unter Karl VI. erlebte Kraljevica einen neuen Aufschwung in den sechziger Jahren des 18. Jhs: auf Anordnung der Kaiserin Maria-Theresia baute man in dem Hafen 1764 – 1768 zwei Fregatten, wobei auch die dortigen Werftanlagen repariert und erworben. Auf Grund der verfügbaren archivalischen Quellen bearbeitet der Verfasser diese Periode des Kraljevicaer Schiffsbauwesens, insbesondere bezüglich der Tätigkeit zur Erneuerung und Verbesserung der Hafe und Werftanlagen, die sodann auch Tätigkeit zur Erneuerung und Verbesserung der Hafen- und Werftanlagen, die sodann auch weiterhin eine geeignete Basis für die Herstellung von Segelschiffen boten.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

11

ZAGREB

1978

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Josip ADAMČEK, Ljubiša DOKLESTIĆ, Hrvoje MATKOVIĆ

**GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
NIKŠA STANČIĆ**

Tisak: NIŠRO »Prosvjeta« — Bjelovar

Radovi 11

Izdavač
Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest
Zagreb, Krčka br. 1

Za izdavača
Prof. dr Josip Adamček

Grafički oblikovao
Prof. Ivan Kampuš

